

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

University of Lapland

This is a self-archived version of an original article. This version usually differs somewhat from the publisher's final version, if the self-archived version is the accepted author manuscript.

Sosiologia kamppailuna ja sovituksena

Koikkalainen, Petri

Published in:
Politiikka

Julkaistu: 01.09.2019

Document Version
Julkaistu PDF-muodossa, tunnetaan myös nimellä tietueversio

Citation for pulished version (APA):
Koikkalainen, P. (2019). Sosiologia kamppailuna ja sovituksena: Tiede, kommunismi ja konflikti Mauno Koiviston politikassa 1950- ja 60-luvuilla. *Politiikka*, 61(3), 192-222. <https://journal.fi/politiikka/article/view/82671>

Document License
Määrittelemätön

Sosiologia kamppailuna ja sovituksena

Tiede, kommunismi ja konflikti

Mauno Koiviston politiikassa 1950- ja 60-luvuilla

PETRI KOIKKALAINEN

ABSTRAKTI Mauno Koivisto väitteli tohtoriksi Turun sataman sosiaalisista suhteista vuonna 1956. Tämä artikkeli valottaa Koiviston yhteiskuntatieteen ja hänen politiikkansa välistä suhdetta. Sodanjälkeisinä vuosina monet työpaikat olivat vahvasti politisoituneita ja kommunististen ammattiliittojen pelättiin edistävän vallankumousta Neuvostoliiton tuella. Koivisto osallistui 1940-luvun lopulta alkaen kommunisminvastaiseen järjestökamppailuun. Yliopisto-opinnoissa ja väitöskirjatutkijana Koivisto tutki samoja jännitteitä uuden yhteiskuntatieteen keinoin. Hänen lyhyeksi jäänyttä tieteellistä uraansa arvioidaan osana teollisuussosiologiaa, radikalismia, tutkimusta ja rationalisointia, jotka olivat nousevia tutkimushaaroja niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. 1960-luvun murrokseen Koivisto ei enää vaikuttanut tutkijana vaan poliitikkona, mutta yhteiskuntatieteellisten ja poliittisten ajatusmallien muutos oli tässä vaiheessa samansuuntaista. Jatkuvuus Koiviston tutkijanuran ja politiikan välillä oli ongelmanratkaisutapojen tai ajatusmallien jatkuvuutta, jota tieteen ja politiikan verrattain läheinen vuorovaikutus edesauttoi. Erityistä huomiota kiinnitetään Koiviston näkemyksiin kommunismista, poliittisen konfliktin sääntelystä ja tavoiteltavan sosiaalisen järjestyksen luonteesta. Koivistolla tieteellisen tutkimuksen inspiroima modernistinen empirismi muuntui ajan mittaan eräänlaiseksi dialektiikaksi, jossa tieteellisiä ideoita tasapainotettiin kokemustiedon ja perinteisempien käsitysten kanssa. Koiviston myöhemmissä kirjoituksissa näkyi myös ideologinen käsitys kommunismista, mikä voi olla perua hänen nuoruudenkokemuksistaan.

JOHDANTO

Mauno Koiviston (1923–2017) kuolema käynnisti vilkkaan keskustelun politiikosta, jonka jälki yhteiskunnallisessa keskustelussa näkyi 1950-luvulta tälle vuosituhannele. Jälkikäteisarvioissa Koiviston rooli nähtiin etenkin siirtymässä Kekkonen presidentinvaltaisuudesta parlamentarismiin, kylmästä sodasta kohti länsiorientoitunutta EU-Suomea. Tämä artikkeli tarkentaa kuvaa Koivistosta tieteen tekijänä ja tieteen suhteesta hänen politiikkaansa. Koivisto on Suomen tasavallan presidenteistä viimeisin ”tutkijakoulutettu” eli tohtoriksi väitellyt ja ylipäänsä ainoa yhteiskuntatieteilijä. Kun Koiviston ura tutkijana asetetaan kontekstiinsa, aukeaa siitä kiinnostavia ja vielä kunnolla läpikäymättömiä näköaloja sodanjälkeisen Suomen jakolinjoihin, yhteiskuntatieteille asetettuihin odotuksiin ja myös Koiviston poliittiseen ajatteluun.¹

Koiviston vuonna 1956 valmistuneen sosiologian väitöskirjan otsikko oli proosallisesti *Sosiaaliset suhteet Turun satamassa*. Nykylukijalle otsikko luultavasti peittää enemmän kuin paljastaa. Aikalaisille satamat olivat kommunistien ja sosiaalidemokraattien välisen järjestösodan näkyviä näyttämöitä, ja Turku oli tästä kärjistynyt esimerkki. Väitöskirjassa tutkitut suhteet eivät nykytermein olleet siis vain ”sosiaalisia”, vaan myös poliittisia, vieläpä vahvasti politisoituneita. Ne olivat myös osa koko maassa käytyä järjestö- ja puoluepoliittista kamppailua, joka sai myös väkivaltaisia muotoja esimerkiksi Kemin ”veritorstaina” 1949. Taustavaikuttajina ja järjestötoiminnan rahoittajina olivat ainakin molemmat kylmän sodan suurvallat. Näistä Neuvostoliiton ote oli ymmärrettävästi vahvempi, ja se ainakin ajoittain pyrki aktiivisesti edistämään vallankumouksellisten olosuhteiden kehittymistä Suomessa. (Bergholm 1997; Majander 2004; 2007; Rentola 1997; 2016.)

Tämän kamppailun niin poliittisilla kuin akateemisillakin rintamilla Koiviston linja oli lähtökohtaisesti radikalismia vastustava, siis antikommunistinen. Varhaisella järjestöuralla se tarkoitti liittymistä ammatillisen ja poliittisen työväenliikkeen siihen osaan, joka oli valmis syvälliseen yhteistyöhön myös työnantajaosapuolen kanssa paitsi kommunistien vaikutuksen kitkemiseksi, tarvittaessa myös kommunistiaktiivien konkreettiseksi poistamiseksi työpaikoilta (Bergholm 1997, 364–365). Tutkijaksi ryhtyttyään Koivisto monien muiden 1950-luvun nousevien yhteiskuntatieteilijöiden tavoin (esim. Koli 1955; Nousiainen 1956; Allardt 1956; Rantala 1956) oli kiinnostunut poliittisen radikalismista ja sen vaikutusten hallinnasta, mikä myös oli luettavissa – ja kommunistien taholta luettiin (esim. Lehén 1961) – vähintäänkin kommunismia hillitsemään pyrkiväksi kannaksi. Turun satama oli 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa paikka, jossa Koivistosta tuli paitsi kommunismin vastaisen taistelun valtakunnallisestikin huomattu organisaattori, myös sivutoiminen tutkija.

Tämän artikkelin teemoja sivuava aiempi tutkimus on melko runsasta. Keväällä 2019 ilmestynyt Koiviston ajattelun eri puolia valottava kokoomateos (Lindblom ja Korpinen 2019) sisältää useita aiheen kannalta merkittäviä artikkeleita. Erityisesti Tapio Bergholm käy läpi Koiviston opiskeluhistorian sekä arvioi tiiviisti väitöskirjan menetelmiä ja eräitä tuloksia; Paavo Löppönen tulkitsee toisen maailmansodan jälkeisiä yleisiä aatehistoriallisia ja filosofisia virtauksia, modernin suomalaisen yhteiskuntapolitiikan juuria sekä Koiviston asemoitumista näissä keskusteluissa (Bergholm 2019; Löppönen 2019).² Suomalaisia satamia sodanjälkeisen politiikan ja ay-toiminnan näyttämöinä on kuvattu varsin perusteellisesti (Koivisto 1956; ks. mm. Bergholm 1994, 1997, 1998; Pylkkänen, Bergholm ja Teräs 2002), samoin sodanjälkeisten ”vaaran vuosien”

1944–1951 paineita Neuvostoliiton suunnasta ja Suomen säilymistä pohjoismaisena demokraattiana esimerkiksi ”Tshekkoslovakian tien” sijasta (Rentola 1997; 2016; Vihavainen ym. 2017; Majander 2004; Suomi 1986). Ajankohdan poliittisesta tilanteesta voi tiivistäen todeta, että Stalinin kuoleman 1953 jälkeen Neuvostoliiton Suomeen vaikuttamisen tavat monimuotoistuiivat ja sofistikoituivat. Diplomaatit sekä puolue- ja tiedusteluvirkailijat verkostoituivat laajasti suomalaisen poliittisen eliitin kanssa, ja avoimen painostamisen sijasta käytiin ennemminkin kilpailua kontakteista ja vaikutusvallasta. Jaossa oli ainakin sisäpiiritietoa, rahaa ja ulkopoliittista uskottavuutta. (Rentola 1997; 2017; Koivisto 1997, 37–39; Ovaska 2017.) Ulkopoliittisen uskottavuuden arvo korostui vuoden 1958 yöpakkaskriisin jälkeen, kun hallituskelpoisuus käytännössä edellytti Neuvostoliiton hyväksyntää. Koivistokin verkostoitui, ja käsitys hänen 1950- ja 60-lukujen yhteyksistään neuvostoliittolaisiin on uusimmassa tutkimuksessa laajentunut siitä, mitä hän muistelmissaan paljasti (Ovaska 2017; vrt. Koivisto 1995; 1997).

Monen suomalaisen politiikan selkärankaisuus kyseenalaistettiin, jos heidän suhtautumisensa Neuvostoliittoon muuttui. Näin kävi esimerkiksi talvisodan rauhanehtoja katkerasti vastustaneelle Urho Kekkoselle, joka liittyi 1943 rauhanoppositioon ja tuli keskeiseksi Neuvostoliiton luottopoliitikoksi (Suomi 1986, 202–213; 333ff). Koiviston poliittisen uran alkupuolella huomiota herätti näkyvän asevelisocialistin Väinö Leskisen kääntymys ja ”katumusmatka” Neuvostoliittoon, jota Koivistokin kommentoi pitkälti muistelmissaan (1997, 57–67). Vaikka Koiviston ei takinkääntäjän leimaa tarttunut, voi hänenkin matkaansa kommunismin vastustajasta vasemmistoyhteistyön varhaiseksi kannattajaksi ja kansanrintamahallituksen valtiovarainministeriksi 1966 pitää paitsi ideologisesti pitkänä, myös nopeasti kuljettuna. Suhde kommunismiin oli keskeinen teema Koiviston ammattiyhdistysaktiivisissa, hänen lyhyellä tieteellisellä urallaan ja pian sen jälkeen puoluepolitiikassa. ”Kommunismi” toki oli monitulkintainen sana: arkipuheessa ja välillä tutkimuksissakin se viittasi usein kehen tahansa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton SKDL:n kannattajaan, vaikka Suomen Kommunistinen Puolue SKP oli vain yksi, tosin keskeinen, SKDL:n jäsenjärjestö. Puolueeseen liittyi syksyllä 1944 myös tunnettuja vasemman laidan sosiaalidemokraatteja ja se pyrki houkuttelemaan riveihinsä laajasti yleisvasemmistolaisia voimia (Jussila, Hentilä ja Nevakivi 1999, 222–225).³ Miksi Koivisto muutti suhtautumistaan mainittuihin kommunisteihin? Miksi häntä ei Kekkosen tai Ahti Karjalaisen tapaan myöhemminkään syytetty Neuvostoliiton myötäilijäksi tai takinkääntäjäksi? Näihinkin kysymyksiin pyrin muodostamaan vastauksen.

Tämän artikkelin keskiössä on Koiviston tieteellinen työ ja väitöstutkimus, joka ajallisesti sijoittuu kommunisminvastaisen järjestötyön ja 1960-luvun poliittisen vasemmistoyhteistyön väliin. Pyrkimys tieteellisen ja poliittisen ajattelun yhteyksien valottamiseen käsitteellisinä tai yhteiskunnallisen dynamiikan luonnetta koskevien oletusten yhteytenä on artikkelin uusi näkökulma verrattuna edeltävään tutkimukseen. Paneudun esimerkiksi ”konfliktinsäätelyyn” ja ”konvergenssin” ajattelumalleihin edellä mainittuja tutkimuksia laajemmin. Tarkastelun lähtöoletuksena on, että yhteiskuntatieteelliset käsitteet ja opit abstrahoivat käytännöllisiä ongelmanratkaisutapoja ja kehittävät niistä uusia versioita. Yhtenä tekijänä ne tuottavat valmiuksia näkökulmien muutokseen ja uusien mahdollisuuksien avautumiseen käytännön politiikassa. Myös Koivisto mainitsi sosiologina ajatelleensa, että ”yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja ajattelu voivat olla vaikuttava yhteiskunnallinen tekijä vain varsin läheisessä vuorovaikutussuhteessa yhteiskunnalliseen toimintaan” (Heinonen ja Pantzar 1994, 140–141). 1950-luvun uuden

suomalaisen yhteiskuntatieteen yhtenä keskeisenä pyrkimyksenä oli ymmärtää, selittää ja joskus muuttaa ihmisten yhteiskunnallisia asenteita ja asenteiden synnyttämää käyttäytymistä. Tämä koski niin valtio-oppia (esim. Nousiainen 1956; Rantala 1956), poliittista sosiologiaa (esim. Allardt 1956; Littunen 1960) kuin Koiviston erityisalaa, organisaatio- ja teollisuus-sosiologiaa (esim. Pipping 1978 [1947]; Koli 1955). Tiede tuotti käsitteitä ja malleja, joiden avulla esimerkiksi ideologisia eroja ja niiden synnyttämiä vastakkainasetteluja selitettiin ja otettiin haltuun työpaikoilla tai valtakunnanpolitiikassa. Hallinnan opeista esiintyi eri versioita, jotka ulottuivat asenteiden yhdenmukaistamisen pyrkimyksistä konfliktin sääntelyyn, jossa mielipide-erot tunnustettiin oikeutetuiksi ja pysyväisluonteisiksi. Koivistolle sosiologia tuli paitsi kamppailun ja hallinnan, myös sovituksen välineeksi. Väitöstyön tutkimusasetelma pakotti hänet paremmin tutustumaan ideologiseen vastapuoleensa kommunisteihin, mikä voi osin selittää Koiviston poliittisia kannanmuutoksia 1960-luvulla.

Artikkelin näkökulma on aatehistoriallinen ja kontekstualisoiva. Tarkastelun pääpaino ei ole poliitikkojen valtapelissä tai Koiviston henkilöhistoriassa, vaikka näitäkin asioita on sivuttava. Sitä enemmän pyrin valaisemaan kysymyksiä ja näköaloja, joiden keskellä Koivisto työskenteli yhteiskuntatieteilijänä, ja joiden parissa hän olisi oletettavasti jatkanut uraansa, jos olisi pankkitehtävien ja politiikan sijasta valinnut yliopistouran. Pohdin valmiuksia, joita tieteelliset opit ja ajattelumallit antoivat Koivistolle hänen varhaisella poliitikonurallaan. Keskeisin alkuperäisaineistoni on Koiviston väitöskirja ja eräät sitä suppeammat 1950- ja 60-luvun yhteiskuntaa ja politiikkaa analysoivat tekstit (kootusti teoksissa Koivisto 1960; 1968). Suhteutan niitä muihin aikakauden tutkimuksiin, joita tilasyidenkin takia käsitellään enemmän edustavina esimerkkeinä kuin kattavasti. Koiviston tekstejä tarkastelen julkisina puhetekoina, joita voidaan tulkita suhteessa ajan keskusteluihin ja kiistoihin myös ilman tarkkaa tietoa esimerkiksi hänen psykologisista motiiveistaan. Toisin kuin puhtasoppisimmassa Cambridgen koulukunnan intellektuaalihistoriassa, annan kuitenkin jonkin verran painoa myös Koiviston tulkinnoille omista vaikuttimistaan.⁴ Tässä keskeisenä aineistona ovat Koiviston omaelämäkerrat 1920-luvulta 1960-luvulle (Koivisto 1997; 1998). Omaelämäkerrallisen aineksen avulla tulkintoja tuntuisi olevan mahdollista laajentaa jonkin verran ajankohtaisen ”pelitilanteen” ulkopuolelle, esimerkiksi aikakaudelle tyypillisten moraalikäsitteiden tai pelkojen ja toiveiden kuvauksiin. Näitäkin tulkitessa on huomattava, että johtavan poliitikon muistelut ovat julkisuuteen tarkoitettuja puhetekoja, joiden tarkoituksena voi tiedon ja vaikutelmien jakamisen lisäksi olla historiantulkintaan tai henkilökuvaan vaikuttaminen. Muistelmiaan Koivisto kirjoitti valtiomiehenä, joka oli voittanut merkittävimmät kamppailunsa, mutta oli jo vetäytynyt päivänpolitiikan kentiltä.

Artikkelissa on kolme päälukua. Niistä ensimmäisen ja lyhyimmän aiheena on Koiviston poliittinen orientaatio jatkosodan aikana ja sodan jälkeisissä järjestökamppailuissa. Seuraava luku paikantaa Koiviston väitöstutkimuksen osaksi 1950-luvun yhteiskuntatieteellistä kenttää. Viimeinen pääluku, joka keskittyy Koiviston varhaiseen poliitikonuraan 1950-luvun lopulta 1960-luvun loppupuolelle, ei käytä pääaineistonaan väitöstutkimusta, vaan tavoitteena on hahmottaa jatkuvuuksia Koiviston tieteellisten ja poliittisten ajattelumallien välillä. Lukuja yhdistää kaksi Koiviston kirjallisessa tuotannossa toistuvaa teemaa. Niistä ensimmäinen on suhtautuminen kommunismiin, aikansa ”ääripääideologiaan”, jonka monet katsoivat toimivan vieraan valan ohjauksessa, ja jonka asema suomalaisessa politiikassa oli keskeinen kysymys koko kuvatu-

jakson ajan. 1950- ja 60-lukujen poliittisen muutoksen seuraukset olivat kauaskantoisia, ja Koiviston rooli sen synnyttämisessä oli merkittävä. Toisena läpileikkaavana teemana ovat Koiviston käsitykset sosiaalisesta järjestyksestä, hierarkiasta ja yksilöiltä sekä organisoiduilta yhteisöiltä toivottavista ominaisuuksista. Näiden teemojen avulla voidaan valaista Koiviston maailmankuvaa ja uskomuksia, joiden puitteissa poliittisen muutoksen tavoittelu oli mahdollista.

KOIVISTO SOTAVETERAANINA JA JÄRJESTÖAKTIIVINA

Mauno Koiviston aineellisesti vaatimaton lapsuus tai uskonnolliselta, suojeluskuntaan kuuluneelta puuseppä-isältä peräisin ollut kotikasvatus – äiti kuoli Mauno-pojan ollessa kymmenen – eivät näytä erityisesti valmentaneen häntä työväenliikkeeseen, saati tieteeseen. Talvisodan syttyessä Koivisto oli juuri täyttänyt 16 vuotta, ja siirryttyään 18 vuoden iässä syksyllä 1942 sotamiehen arvoisena kenttäarmeijaan, hän vaikuttaa sopeutuneen sotaväen tehtäviin ja kuriin varsin hyvin. Eräänlainen maailmankatsomuksellinen ideologisuus näkyi hänen rintamalta isälleen kirjoittamissaan kirjeissä. Paitsi, että ne olivat vahvasti uskonnollisia, näyttäytyi Neuvostoliitto jopa eksistentiaalisena vihollisena:

Vaikka en enää pelkääkään vaaroja ja taisteluja, haluaisin, että tämä loppuisi. Onhan sota luonnotonta, se on rikosta. Eikä minua ole luotu sotaa varten, vaikka olen siihen pakotettu mukautumaan. Jos vastustaja olisi joku muu kuin Anti-Kristus, en kohottaisi asettani, eikä tuskin kukaan muukaan. On vain kaksi vaihtoehtoa, tappaa tai tulla tapetuksi. Luulenpa, että tämä korpisota on raainta maailmanhistoriassa, kaikki keinot ovat luvallisia. Kuitenkaan ei usko ole sammunut, eikä sammu. (Tolvajärveltä 26.8.1944; Koivisto 1998, 206)

Kirjettä edelsi jatkosodan viimeinen suuri torjuntataistelu Ilomantsissa, eikä sen kohtalonomainen sävy ole Koivistolle kaikkein tyyppillisin. Vaikka pohdiskelu henkii jonkinlaista pasifismia, ovat taistelukuvaukset silti tavallisempia hänen kirjeissään ja muistelmissaan. Helmikuussa 1944 Koivisto oli vapaaehtoisena liittynyt ”kovana porukkana” mainetta saavuttaneeseen luutnantti Lauri Törnin jääkärikomppaniaan. Moni sinne hakeutunut oli ”aktiivisempaa toimintaa” kaivannutta väkeä, myös sellaisia miehiä, ”joilla oli taipumusta tarpeettomankin väkivallan käyttöön”. Koivisto sanoo kokeneensa Törnin joukossa ”aikamoisia sopeutumisvaikeuksia”, koska hänen aiempi yksikkönsä, jota johti suojeluskuntataustainen ja ”hyvin tiukkapipoinen” luutnantti Onni Rantala⁵, oli ollut ”varsin kurinalainen”, mutta ”Törnin porukasta voi taas sanoa, että siinä muodollista kuria oli tuskin ollenkaan”.⁶ (Koivisto 1998, 130–131.) Aseiden jo vaiettua Koivisto erään suomalaissotilaiden keskinäisen veriteon selvittelyissä kavahti sitä, kuinka ”minullakin väkivaltaan turvautumisen kynnyks oli varsin matalalla” (Koivisto 1998, 216). Kotiin kirjoitetussa kirjeessään hän ennakoii tulossa olevaa fyysistä kamppailua kotimaisten kommunistien kanssa:

Olen tässä tutustunut rauhanehdotoihin oikein perusteellisesti ja tullut siihen tulokseen, että kyllä ryssällä on meininki ottaa tämän Suomen omakseen vähän myöhemmin. Kaikki on vain valmistautumista siihen. On vain ajan kysymys, koska SKP perustetaan uudelleen, ja se

aloittaa kiihoituksen täydellä höyryllä. Kai se on sitten turha sitä vastustaakaan puhumalla, taitaa olla parempi, kun lyö heti, varoittamatta. Ja meitä on paljon, jotka ajattelevat samoin. On sanottu, että Jumala on nähnyt Suomen kansasta niin paljon vaivaa, ettei anna sen tuhoutua. Toivottavasti on niin. (Kaltimosta 24.9.1944; Koivisto 1998, 217)

Muistelmissaan Koivisto selittää kommunistien ”kolhimisen” jääneen aikeeksi, mutta mielipidevaikuttajan rooliin hän tarkoituksella hakeutui, eikä jättänyt käyttämättä tilaisuuksia ”tuodakseni esille oman käsitykseni itäisestä naapurimaastamme, sen järjestelmästä sekä sen pyrkimyksestä Suomen suhteen” (emt.).

Kun Koivisto sodan jälkeen levitti sanomaansa esimerkiksi kirvesmiehen ja puusepän töissä, joutui hän kahnauksiin työpaikkojen kommunistien kanssa, tuntematta ideologioita vielä minikäänlaisen lukeneisuuden kautta. Yhteisen vastustajan takia sosiaalidemokraatit saivat syksyllä 1947 poimittua Koiviston järjestökoneistonsa osaksi. Heidän toiveestaan hän siirtyi keväällä 1948 Crichton-Vulcanin laivatelakalle vahvistamaan sen työpaikkatoimintaa, ja vielä samana syksynä Turun sataman työkonttorin hoitajaksi, jolla oli vastuullaan esimerkiksi työvuorojen jakaminen, ja joka oli jo keskeinen strateginen tehtävä. Kommunistien julistamaa elokuun 1949 satamalakkoa, jonka tarkoitus oli pysäyttää ulkomaankauppa, ”sos.demjuntan mies, Suomen rikkuri n:o1 Koivisto” oli murtamassa etulinjassa Hangon sataman työkonttorin hoitajana. Murron onnistuttua hän ei olisi sallinut kommunistien osalta mitään osaratkaisuja, sillä ”jonkinlaiseen tasapainotilaan tyytyminen kostaa kyllä itsensä” (Bergholm 1994, 363–366; sitaatti Koiviston lokakuussa 1949 laatimasta tilannemuistiosta). Satamat olisi pitänyt kerta kaikkiaan puhdistaa kommunistiaktiiviteista, ja Koivisto kirjoittikin ahtausliikkeiden nimissä julkistetun tiedonannon, jonka perusteella työvuorojen jakamisesta vastaavaksi työkonttorin hoitajaksi ei Hangossa enää otettaisi pääluottamusmiestä, jonka yleensä oli valinnut kommunistien hallitsema ammattiyhdistys, vaan hänet nimittäisi vastedes työnantaja. (Bergholm 1998; Koivisto 1997, 14–16, sitaatti kommunistien *Uusi päivä* -lehdestä.) ”Olin toista mieltä oleva kapinoitsija, kunnes minusta tehtiin järjestyksen pitäjä. Nyt katson karsaasti jokaista veneenkeikuttajaa”, viittasi Koivisto 60-vuotishaastattelussaan muutokseen, jossa kommunistista ammattiliittoa vastaan haranneesta nuoresta miehestä tuli sosiaalidemokraattisen järjestökoneiston tunnollinen osa (Lappalainen ja Lindstedt 2017). Koiviston kantojen voimakkuutta voi osin selittää, että hän kohtasi kommunistisen liikkeen ja sen vaikutuspiirissä olleen Suomen Kuljetustyöntekijäin Liiton hetkenä, jolloin se oli luultavasti kaikkein vahvimmin radikaalinen, ideologisesti oikeaoppinen, Neuvostoliiton ohjaama ja sulkeutuneen johtajavaltainen. SKDL:n sisäiset linjaerot ja jännitteet alkoivat vasta joitain vuosia myöhemmin näkyä poliittisesti merkittävällä tavalla. (Rentola 1997, 86–87; Bergholm 1997; Kivistö 2019, 152–157.)

Melko pian armeijasta kotiutumisen jälkeen Koivisto oli näin sopeutunut uuteen ympäristöön, jota sitäkin luonnehtivat tiukka organisaatio, selkeä hierarkia, konfliktien läsnäolo sekä jatkuva taktinen ja strateginen laskelmointi suhteessa vastapuoleen. Järjestyksen pitäjän tehtävä tarkoitti myös järjestyksen mukaisiin rooleihin mukautumista ja tarvittaessa niiden vahvistamista. Sataman maailmassa oli samoja piirteitä kuin rintamayhteisöissäkin; Bergholm (1994) on kuvannut sen kulttuuria ”kovaksi miehisyydeksi”. Koivisto otsikoi silloista esikuvaansa Väinö Tanneria kuvanneen vuoden 1948 pakinansa yksinkertaisesti ”Mies”, korostaen periaatteellisuuden, vakaumuksen, levollisuuden ja järkähtämättömyyden hyveitä (Koivisto 1997, 34–35).

Yhteiskunnan hierarkioita, sen sovinnasta moraalia ja joskus ahdistavaa moralismia Koivisto ei kuitenkaan pitänyt minään luonnollisena järjestyksenä⁷, ja opiskelun myötä hän sai välineitä tarkastella niitä monimutkaisten yhteiskuntien kulttuurisesti rakentuneina ominaisuuksina. Paluuta ”alkeellisempiin ja yksinkertaisempiin elämäsmuotoihin” ei kuitenkaan ollut, vaan oli hyväksyttävä todellisuus, joka ”aiheuttaa edelleenkin sairauksia ja neurooseja, mutta me voimme sentään tehdä jotakin niille ristiriidoille, jotka aiheutuvat kulttuurimme kääntymisestä itseään vastaan.” (Koivisto 1953a, 357.)

Työriidat eivät ravistelleet vain merisatamia Haminasta Kemiin, vaan ne olivat osa maanlaajuista ”pelon maantiedettä”, jonka tukikohtia ja rintamia nähtiin esimerkiksi Etelä-Suomen tehdas- ja satamapaikkakunnilla, kuten Turussa ja sen ympäristössä, mutta myös Kotkassa, Porissa, Tampereella ja pohjoisemmassa Kemissä. Erityistä huomiota keräsivät nousevan ”korpikommunismien” tyyssijat Itä- ja Pohjois-Suomen syrjäseuduilla, joiden oloja leimasivat asutus-tiloilla harjoitettu pienimuotoinen maa- ja metsätalous, ajoittaiset savottatyöt ja maan korkein syntyvyys. Sota-ajan rintamista ja kansainvälisen politiikan dominoteoriasta muistuttavalla tavalla kommunismin leviämistä saatettiin tarkastella juuri punavärin leviämisenä maan poliittisella kartalla. Nappuloiden ajateltiin kaatuvan yhtä hyvin etelän teollisuuskeskusten ympäriltä ulospäin kuin syntyvyydeltään korkeilta korpiseuduilta takaisin keskusalueita kohden. (Rantala 1970, 56–67, 129–135.) Erityistä huomiota kiinnitti SKDL:n – arkikielessä siis kommunistien – kannatuksen nopea kasvu sekä teollisuusyhteisöissä että maa- ja metsätalousvaltaisissa Itä- ja Pohjois-Suomessa. Tehtaissa, satamissa ja savottatyömailla nouseva radikalismi ruumiillistui monesti nuorehkoihin miehiin, jotka olivat sodassa oppineet organisoidun väkivallan käyttöön. Tällaisilla miehillä olisi siis ehkä jopa ratkaiseva rooli, jos he lakoilla ja levottomuuksilla pystyisivät heiluttamaan koko maan poliittista suuntaa ja ehkä jopa itsenäisyyttä. Näin ainakin monet ammattiyhdistys- ja puolueaktiivit asian kokivat, ja tätä voimaa monet pelkäsivät.⁸

Koiviston töiden ohella aloittama iltaoppikoulu ja myöhemmin yliopisto olivat sosiaalisen nousun väyliä ja keinoja asettua rauhanomaiseen yhteiskuntaan niille 1940-luvun nuorille, jotka normaalioloissa olisivat viettäneet sotavuodet opiskellen. Näiden teemojen osalta ei ole syytä korostaa liikaa erityisesti Koiviston henkilöä. Monet näitä mahdollisuuksia hyödyntäneistä olivat nuorehkoja miehiä, joilla oli takanaan erilaisia sotakokemuksia. Sota-ajan rintamaupseereista Paavo Koli teki Koiviston tapaan väitöskirjan teollisuussosiologiasta, eteni nopeasti sosiologian professoriksi ja pian sen jälkeen Yhteiskunnallisen korkeakoulun ja sittemmin Tampereen yliopiston rehtoriksi 1962–68. Toinen rintamaupseeri, Koiviston komppanianpäällikkö Onni Rantala, toimi järjestösihteerin nimikkeellä Kokoomuksen vaalipäällikkönä, väitteli puoluetutkimuksesta Koiviston kanssa samana vuonna ja päätyi Turkuun valtio-opin apulaisprofessoriksi. Rintamalle hieman liian nuori Tatu Vanhanen kulki samantapaisen tien Maalaisliiton puoluetoimiston kautta Tampereen yliopiston Poliittikan tutkimuksen laitokselle. Laajempaa julkista näkyvyyttä sai moni sellainen tohtori, jonka väitöskirja ei johtanut yliopistouralle, vaan oli ehkä alun perinkin tarkoitettu etapiksi matkalla politiikkaan. Näkyviä tohtoripoliitikkoja Koiviston aikaan olivat esimerkiksi Johannes Virolainen (maatalous- ja metsätieteet, 1951), Ele Alenius (kansantaloustiede, 1958), Raimo Ilaskivi (kansantaloustiede, 1958) ja Ahti Karjalainen (kansantaloustiede, 1959), selvästi nuorempana aikalaisena vielä esimerkiksi Paavo Väyrynen (kansainvälinen politiikka, 1988). Heidän joukossaan Koiviston tekee mielenkiintoiseksi paitsi menestyksenkäs ura, myös väitöstutkimuksen likeinen kiinnittyminen ajankohdan ideologisiin

kamppailuihin. Ne olivat pitkälti samoja ristiriitoja, jotka hän lyhyen tutkijanuransa jälkeen kohtasi poliitikkona.

KOIVISTO TUTKIJANA: TEOLLISUUSSOSIOLOGIA, RADIKALISMI JA RATIONALISOINTI

Jatkuvuus ulottui myös yliopistouraa edeltäneestä järjestötoiminnasta sosiologiaan. Koiviston omin sanoin:

Sosiologia avautui minulle lähinnä amerikkalaistyyppisenä empiirisenä nykyajan yhteiskuntakritiikkinä. Se osui kuin nyrkki silmään. Minä olin ollut aktiivisesti politiikassa mukana. Poliittisen keskustelun sisältö on pitkälti samoja asioita. Sitten tuodaan tarjolle systematiikka ja metodiikka tämän substanssin, käyttäytymisen, tutkimiseksi ja tulkitsemiseksi. (Heinonen ja Pantzar 1994, 140)

Koiviston varsinainen tieteellinen tuotanto ei ollut laaja, eikä hänen uransa akateemisena tutkijana pitkä. Vauhdilla tehdyn sosiologian väitöskirjan (Koivisto 1956) rinnalla Koivisto osallistui tieteelliseen keskusteluun kirjoittamalla vuosina 1953–58 yhteensä 17 lyhyehköä kirjoitusta väitöstyönsä ohjaajan professori Esko Aaltosen päätoimittamaan *Suomalainen Suomi* -lehteen.⁹ Niissäkin Koivisto julistautui sosiologian uudistajiin, empiristisen ja behavioralistisen tieteellisen orientaation kannattajaksi (esim. Koivisto 1954a; 1958). Sen oppien mukaisesti hän varsin kärkevästi arvosteli naapurialojen edustajia metodologisista puutteista sekä faktojen ja arvojen sekoittamisesta (1954b; 1954c). Lisäksi huomiota kiinnittää Koiviston varhainen huolestuminen luonnonvarojen riittävydestä ja uskosta jatkuvaan taloudelliseen kasvuun (1953b; 1953c). Väitöskirja oli kuitenkin ainoa Koiviston kirjoittama varsinainen tieteellinen tutkimus, ellei samasta aiheesta vuonna 1953 valmistuneita pro gradua ja liseniaatintutkielmaa lasketa.¹⁰ Väitöstä seurasi vajaan vuoden kestänyt apurahaperusteinen assistenttuurin hoito Turun yliopistossa, kunnes hänet vuoden 1958 alusta palkattiin johtajaksi Helsingin Työväen Säästöpankkiin (Koivisto 1997, 34).

Koiviston tutkijanura ajoittui vaiheeseen, jolloin suomalaiset yliopistot, toisin kuin 1960-luvun puolivälin jälkeen, vaikuttivat vielä poliittisesti varsin rauhallisilta. Uutta valtavirtaa edustaneet empiristit ja behavioralistit korostivat mieluummin tutkimustensa tieteellistä luonnetta kuin niiden arvolähtökohtia tai poliittisia taustaoletuksia. Monen aikalaisensa tavoin Koivistonkin väitöstutkimus toisti asetelman, jossa jokin yhteiskunnallinen instituutio – Koiviston tapauksessa satama työpaikkana ja teollisen tuotantoketjun osana – lähtökohtaisesti hyväksyttiin, mutta sen ongelmia pyrittiin ratkomaan modernin tieteen keinoin. Tätä peruslähtökohtaa ei voi pitää vallankumouksellisena vaan mieluummin maltillisesti uudistavana, ja sikäli kun tutkijoilla oli puoluesidoksia, olivat ne monesti aseveliakselin tai liberaalin keskustan suuntaan. Yhteiskuntatiede ymmärrettiin selvästi kansainvälisenä ilmiönä, mikä näkyi erityisesti tutkimusten teoria- ja metodiosioissa. Toisin kuin jo monet aikalaisensa, Koivisto ei kuitenkaan tehnyt tutkimusvie railua ulkomaalaiseen yliopistoon, joita esimerkiksi ASLA-Fulbright-ohjelma edisti vuodesta

1950 alkaen. Pyrkimys tieteelliseen neutraalisuuteen näkyi myös siinä, kuinka kommunismin vastaista taistelua mieluummin puhuttiin ”radikalismien” tutkimisesta ja ymmärtämisestä. Näkyvässä myös oli, kuinka radikalismia otettiin haltuun ennemmin sosiaalisena tai asenneongelmana kuin aitona poliittisena vastavoimana. Välineiksi radikalismien kohtaamisessa alkoivat muodostua esimerkiksi köyhyyden vähentämiseen tähtäävät sosiaalipoliittiset toimenpiteet, koulutus ja yhteiskunnallinen valistus (Kuusi 1961). Jo tässä vaiheessa eräät vasemmiston intellektuellit näkivät, kuinka tieteen julkilausumattomat arvot normalisoivat esimerkiksi sosiaalidemokraattisia tai liberaaleja kantoja, tehden niistä vasemmalla olevat puoluekannat epänormaaleiksi poikkeuksiksi ja hallinnan kohteiksi (Lehén 1961, 5–9).

Tilastolliset ja behavioralistiset tutkimusasetelmat olivat kansainvälistä muotia seuraten vahvassa nousussa. Jos yhteydet olivat ennen sotia olleet vahvat Pohjoismaihin, Saksaan ja muualle Eurooppaan, oli katse nyt entistä useammin Yhdysvalloissa. Uusi ulkopoliittinen tilanne ja epävarmuus Suomen suunnasta näkyivät myös tutkimuskysymyksissä. Koiviston väitöstudiumuksen erityisalalla, *teollisuussosiologiassa*, haettiin mahdollisuuksia hallita moderneja teollisia ja poliittisia konflikteja ja muokattiin normeja ja oletuksia, jotka koskivat organisaatioiden johtamista, virallista ja epävirallista organisaatiota ja radikaalien tai ”poikkeavien” mielipiteiden sallittavuutta. Koiviston tutkijanluonnetta muovasi ratkaisevasti Turun satama, joka tarjosi väitöskirjalle aiheen, yhteiskunnallisen motivaation sekä mahdollisuuden tehdä tieteellistä työtä kiinnostavalla tutkimusalalla. Satamatyönantaja ja sosiaalidemokraattinen ammattiliitto antoivat mahdollisuuden käyttää tutkimukseen työaika ja luvan käytännöllisiin järjestelyihin, kuten haastatteluihin. Työnantajan suurempi panostus käytännöllisen työyhteisökokeen järjestämiseksi jäi Koivistolta kuitenkin saamatta, ja väitöskirja tämän takia suunniteltua hieman suppeammaksi sekä menetelmiltään että tuloksiltaan. (Koivisto 1956, 11.)

Koivisto kirjoitti itsensä osaksi sotien jälkeen uudelleenorientoituneita, uusia ulkomaisia vaikutteita saaneita yhteiskuntatieteitä. Hänen väitöskirjansa oli osa empiirisen yhteiskuntatutkimuksen nousua, jonka myötä erityisesti sosiologia saavutti 1960- ja 70-lukujen aikaiset valta-asemansa yleisenä yhteiskuntatieteenä.¹¹ Teollisuussosiologia oli nousussa sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Suomessa sen ensimmäiseen aaltoon on Koiviston lisäksi tapana laskea ainakin Jouko Siipi, Paavo Koli, Paavo Seppänen ja Vesa Laakkonen, jotka kaikki saivat väitöskirjansa valmiiksi vuosien 1955 ja 1958 välillä (esim. Heinonen ja Pantzar 1994, 139). Kiinnostusta selittää ainakin kaksi tekijää. Tieteellisessä tutkimuksessa nähtiin mahdollisuuksia työn modernisointiin ja tehokkuuden parantamiseen, mihin palataan hetken kuluttua. Tätä päivänpolttavampi teema oli työmarkkinakonflikteihin liittyneiden poliittisten riskien vakavuus, jota voi olla jopa vaikea täysin hahmottaa jälkikäteen. Esimerkiksi kommunistien taktiikassa keskeistä oli luokkatietoisuuden synnyttäminen työpaikoilla ja vallankumoukselle otollisten kriisitilanteiden synnyttäminen lakkojen, erityisesti yleislakon avulla.

Ei kuitenkaan ollut erityisen vasemmistolaista, saati marxilaista, nähdä poliittiset konfliktit luokkakysymyksinä. Yhteiskunnalliseen asemaan perustuvien ryhmien vastakkaisuus otettiin melko lailla annettuna niin arkipuheessa kuin akateemisessa tutkimuksessakin (esim. Koli 1955). Myös johdon näkökulmiin samastuneet teollisuussosiologit puhuivat johtajista ja työläisistä ryhmistä, joiden intressejä ja olemusta määritteli suhde tuotantovälineiden omistukseen. Pikemmin kuin luokkaristiriitojen lähtökohtaisena kieltämisenä, sosiologisen ajattelun rationalismi näkyi siinä, kuinka aina teollistumisen alkuajoilta 1800-luvulta saakka elänyttä

vastakkaisuutta pyrittiin nyt lieventämään tai suuntaamaan yhdensuuntaisiksi tavoitteiksi tiedonvälityksen, työpsykologian ja uusien johtamismenetelmien tapaisin keinoin. Lähihistoria oli tarjonnut myös varoittavia esimerkkejä vastakkainasettelun kärjistymisestä veriseen val-lankumoukseen asti, tai sen väkivaltaisesta tukahduttamisesta äärikansallismielisten ideologioiden avulla.

Koivisto oli täysin selvillä tutkimusaiheensa poliittisuudesta ja siitäkin, että ”epäneutraalia aihetta ei voida käsitellä neutraalisti, arvovapaasti” (Koivisto 1956, 72). Amerikkalaista teollisuuspsykologian perustajaa Morris S. Vitelesiä seuraten hän myös edellytti, että ”jokaisen, joka tutkii motivaation ja moraalien monimutkaista aluetta, tulisi antaa itsestään lyhyet elämäkertatiedot ja paljastaa yhteiskunnallisen näkemyksensä laatu.” Hän pohti pitkään omaan sosiaalidemokraattisen työkonttorin hoitajan positiionsa kytkeytyviä arvostiritoja, joiden sovittamiseksi hän löysi tuolloin suosiossa olleen Karl Mannheimin muotoileman objektiivisuuskäsityksen, jossa tähdennettiin ”ettei tutkijan ole pyrittävä esiintymään tutkimuskoh-teestaan täysin erillään olevana, vaan että tutkija on laskettava osaksi objektia ja sellaisena on myös alistettava kriittilliseen tarkasteluun.” (Koivisto 1956, 73.) Metodologisista ongelmista juuri objektiivisuuden vaatimus askarruttikin Koivistoa kaikkein eniten. Muuten hänen tutkimusmenetelmänsä olivat hieman samaan tapaan jopa kotikutoisen ennakkoluulottomia kuin toisessa tunnetussa samana vuonna Turun yliopistosta valmistuneessa väitöskirjassa, Jaakko Nousiainen tutkimuksessa *Kommunismi Kuopion läänissä* (Nousiainen 1956). Koivisto yhdisteli määrällistä ja laadullista tutkimusta ja lisäksi suunnitteli Turun satamassa toimeenpantavan työnjohdollisen kokeen, jolla olisi mitattu sitä, ”missä määrin työnjohdon käyttäytymisen muutokset heijastuvat työntekijöiden asenteissa” (Koivisto 1956, 188). Koe, jonka johtamisesta Koivisto olisi vastannut itse, jäi kuitenkin toteutumatta työnantajapuolen kiinnostuksen osoittauduttua riittämättömäksi.

Koiviston menetelmät olivat monipuolisia, mutta eivät silloisenkaan tilasto- tai haastattelu-tutkimuksen kriteerein arvioituna erityisen sofistikoituneita. Esimerkiksi Kolin vuotta aikaisemmin Helsingissä valmistunut väitöskirja *Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa* oli selvästi pitemmälle kehitelty sekä uuden teollisuussosiologian teoreettisten lähtökohtien arvioinnissa että empiirisen tutkimuksen toteuttamisessa. Lisäksi Kolilla oli ollut mahdollisuus saada henkilökohtaista ohjausta alan amerikkalaisilta kärkinimiltä, kuten Harold Hayesilta, Edward Shil-siltä ja Louis Wirthiltä (Koli 1955, 5). Koliin verrattuna vaatimattomammista lähtökohdista tutkijauralle ponnistaneen Koiviston väitöskirjan vahvuudeksi on toisaalta laskettava sen perusteellinen historiallinen alkuosa. Näin laaja kontekstualisoiva elementti puuttui useimmista aikakauden sosiologisista tutkimuksista, mikä saattoi myös vääristää tulkintoja, kun yritettiin esimerkiksi selittää kommunismin nousua idän ja pohjoisen etäisillä seuduilla (ks. Aatsinki 2008; Koikkalainen 2004). Koivisto sen sijaan kiistatta tunsikin tutkimuskohteensa ja sen historian.

Koiviston väitöskirjan empiirisen osuuden tutkimuskohteina olivat satamatyöläiset ja työnjohtajat, joita ryhmiteltiin esimerkiksi iän, asumisolojen, ammatillisen taustan ja järjestäytymisen sekä satamayritysten omistussuhteita koskevan tietotason perusteella. Asennekysymyksillä kartoitettiin suhtautumista lähityönjohtoon ja korkeampiin johtajiin, sopimusten noudattamiseen, satamatyön koneellistamiseen sekä työnantajan vaikeuksiin. Lopputuloksena oli eräänlainen kokonaisvalotus satamamiesten ja -työnjohtajien sosiaalisesta taustasta ja työhön kohdistuvista odotuksista sekä konfliktiherkkyiden syistä. Yhtäältä satamatyöläisillä oli yksilöinä

varsin olemattomat sosiaalisen nousun mahdollisuudet: muualla ei ole parempaa tiedossa ja työnjohtajaksi pääsyä odottaa – kuten näimme – ainakin Turun satamassa perin harva (Koivisto 1956, 184).

Ammatti ei edellyttänyt erityistä ammatillista taitotasoa, eikä se erityisesti palkinnut taidosta tai kokemuksesta. Toisaalta työläiset usein työskentelivät lähityönjohdostakin eristyneinä, sillä satamatöissä oli ”fyysinenkin distanssi työntekijöiden ja työnjohtajain välillä, jotka viimeksi mainitut vain harvoin pistäytyivät laivan ruumassa tai rautatievaunussa”. Tämä puolestaan tarkoitti, ettei työntekijöiden keskuudessa

juuri ole henkilöitä, jotka voisivat välittää konfliktien uhatessa ja laimentaisivat taistelumieltä tuomalla esiin vastapuolen näkökannat, kuten työntekijöihin kiinteämmässä kosketuksessa olevat työnjohtajat tekevät monilla aloilla (emt., 183).

Toteutumattomaksi jääneen kenttäkokeen (emt., 188–89) tarkoituksena olisi ollut vaikuttaa juuri kärjistyneisiin asenteisiin ja asetelmiin. Keinona olisi ollut työnjohdon käyttäytymisen muuttaminen ”asiallisemmaksi” – esimerkiksi kaikkea huutamista ja nolaamista tuli välttää –, palkkauksen määräytymisen tekeminen läpinäkyvämmäksi, informaation kulun parantaminen ja me-hengen luominen. Juuri huutamista, kiroamista, naljailua tai itsetietoisien railakasta esiintymistä Koiviston haastattelemat työläiset olivat paheksuneet. Työntekijöiltä eniten positiivisia kommentteja keränneet työnjohdon ominaisuudet olivat ”harvapuheinen”, ”reilu”, ”pätevä” ja ”rauhallinen” (emt., 139–42), mihin suuntaan Koivistokin olisi halunnut lähijohtajien käyttäytymistä viedä. Toteuttamatta jäänyt kenttäkoe olisi liittynyt Koiviston osaksi 1950-luvun kokeellista sosiaalitutkimusta, jonka tunnetuimpia saavutuksia olivat Pekka Kuusen niin ikään 1956 valmistunut kokeellinen väitöstutkimus alkoholin saatavuuden sääntelystä (Kuusi 1956) yhdessä muiden suomalaisen alkoholitutkimuksen perinteen varhaisaavutusten kanssa (Warsell 2012).

Teollisuussosiologiaan verrattavaa ja sen ylittävääkin poliittista intensiteettiä oli 1950-luvun suomalaisen sosiologian ja valtio-opin kentillä löydettävissä *radikalismitutkimuksesta*, jonka kansainvälisiä avainkäsitteitä olivat esimerkiksi autoritääriäinen persoonallisuus ja totalitarismi (mm. Adorno ym. 1950; Arendt 1951; Nousiainen 1956; Allardt 1964a). Alan tutkijoiden, joiden tieteenala saattoi olla yhtä hyvin valtio-oppi kuin sosiologia, huomiota kiinnittivät samankaltaiset asiat niin satamissa kuin metsätyömailla: työn tilapäisyys ja työntekijöiden ”irralisuus” sekä henkilökohtaisten vapausodotusten ja työnjohdollisesti alisteisen tilanteen yhdistelmä, joiden katsottiin luovan maaperää poliittiselle agitaatiolle. Tutkijat pyrkivät Suomen poliittisen asenneilmaston empiiriseen ja maantieteelliseenkin kartoitukseen. Tutkimusasetelmat muistuttivat poliittisia persoonallisuustyyppisiä hahmotelleita amerikkalaistutkimuksia ja saattoivat selittää radikalismia jopa ”poikkeavuutena”, joka saattoi seurata esimerkiksi ”neuroottisesta paineesta” (sitaatit Littunen 1960, 162; Nousiainen 1956; Jansson 1959; Allardt 1964a; jälkikäteisarvioista Aatsinki 2008; Koikkalainen 2004). Koiviston väitöskirja oli tutkimusasetelmansa puolesta lähellä tätäkin perinnettä, vaikkei se Allardtin tai Nousiaisen tavoin pyrkinytkään suoraan selittämään eri puolueiden kannatusta valtiollisissa vaaleissa. Teollisuussosiologian tapaan radikalismitutkimus oli kansainvälinen ala, jonka päävaikutteista monet tulivat Yhdysvalloista. Kuuluisimmat tutkijat, joista Koiviston lähteissä on edustettuna Hans Eysenck (1953),

tulkitsivat muun muassa ihmisten tunneherkkyyttä ja ”autoritääristä persoonallisuustyyppiä”, jonka edustajat olisivat muuta väestöä taipuvaisempia lähtemään radikaalien, mahdollisesti yhteiskunnanvastaisten joukkoliikkeiden kannattajiksi. Amerikkalaisten psykologisvaikutteinen tutkimusote levisi nopeasti Suomeen, jossa radikalismi operationalisoitiin kommunismin kannatukseksi, käytännössä yleensä SKDL:n äänestämiseksi valtiollisissa vaaleissa, vaikka kansandemokraateista kaikki eivät pitäneetkään itseään kommunisteina.

Tutkimuksissa oli ylipäänsä varsin vahva sosiaalipsykologinen ote: tutkittiin muun muassa ”emotionaalisten” ja ”instrumentaalisten” reagoititapojen eroja suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen, ja valmiutta äänestää kansandemokraatteja suhteessa henkilön mediankäyttötottumuksiin. Käytännössä suomalainen 1950-luvun sosiologia ja politiikantutkimus esimerkiksi Allardtin, Nousiaisen tai Koiviston kynästä lähteneenä oli asiantuntijoiden interventiota tunnepohjaista radikalismia, mutta vähintään välillisesti myös kommunistien muodostamaa poliittista suuntausta vastaan. Tutkijapolvelle oli myös tyyppillistä vedota valtiolliseen valtaan uudistusten toteuttamiseksi ja olla tarvittaessa mukana uudistuksissa ja niitä tukevissa kokeiluissa. Erilaisten kriittisten tutkimussuuntausten myötä juuri tällainen toimintatapa on viimeistään 1970-luvulta alkaen voinut näyttytyä myös ideologisena tai kurinpidollisena hallintana, jonka tavoitteena on valtavirtaideologioiden vahvistaminen ja väestön normalisointi sen mukaiseksi.

Poliittisen käyttäytymisen tutkijana Koivisto ei metodologisesti tai aineistojensa monipuolisuuden tai laajuuden osalta ollut samalla tavalla kansainvälisen kärjen vauhdissa kuin erityisesti Allardt, jonka tutkimukset levisivät 1960-luvulla laajalti (esim. Allardt 1964a; Allardt ja Rokkan 1970). Väitöskirjan voi silti noteerata osana valtio-opin ja sosiologian tutkimusperinnettä, joka 1950- ja 60-luvuilla otti tehtäväkseen piirtää Suomen ”poliittisen kartan” eli käsityksen arvojen, asenteiden ja käyttäytymisen eroavuuksista alueittain ja väestöryhmittäin. Koivisto oli mukana luomassa empiiriseen tutkimukseen perustunutta ymmärrystä Suomesta kansakuntana, jonka keskuksissa ja vaurailta alueilla kannatettiin sosiaalidemokraatteja ja kokoomusta ja periferioissa radikaalimpia vaihtoehtoja kansandemokraatteja ja Maalaisliittoa. Turun, Hangon Kemin tai Kuopion tapaiset teollisuus- tai satamayhteisöt saattoivat olla tästä kuvasta merkittäviäkin poikkeuksia.

Teollisuussosiologian ja radikalismintutkimuksen tavoitteena oli selittää työntekijöiden ja kansalaisten käyttäytymistä ja suhdejärjestelmiä, keskittyen usein ”epätyypillisiin” käyttäytymismalleihin ja niiden syihin. Koiviston väitöstutkimus sivusi myös näitä tutkimusaloja yleisempiä organisaatio- ja johtamisoppeja. Niitä kuvaava ajanmukainen iskusana oli *rationalisointi*, työn ja muiden yhteiskunnallisten prosessien järjestäminen tehokkaammiksi ja taloudellisemmiksi. ”Taylorismina” tunnettu liike alkoi Yhdysvalloista, mutta alan osaamisen kärki siirtyi vähitellen Saksaan, jonne myös suomalaiset rationalisoijat tekivät opintomatkoja 1930-luvulla ja sota-aikana (Kettunen 1997, 150). Myös Yhdysvalloissa ja Englannissa operaatioanalyysin (*operational research*) kaltaisia uusia tutkimusaloja vahvistettiin voimakkaasti sotavuosina, ja tälle pohjalle rakentuivat monimutkaisten prosessien kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen ja hallintaan pyrkivät tieteenalat myös sodan jälkeen (esimerkiksi *industrial engineering*, *industrial and organizational psychology*). Suomessa alkuvaiheen keskeinen rationalisointitoimija oli ollut metsä- ja maataloustöiden tehokkuutta vaalinut 1924 perustettu Maatalouden työtehosseura (sittemmin Työtehosseura). Sotavuosina kiinnostus sai selkeästi

”modernistisen”, prosessien entistä laajemman mittakaavan huomioivan käänteen, jonka seurauksena työvoimaa alettiin luokitella aiempaa tarkemmin ja kiinnostuttiin entistä syvämmiin esimerkiksi henkisistä motivaatiotekijöistä (Kettunen 1997, 89–99).¹²

Koivistolle tehokkuuden lisääminen ei ollut tutkimuksen päätavoite, vaan hän piti sitä seurauksena, joka voitaisiin saavuttaa, jos sataman konfliktiherkkyttä lievennettäisiin esimerkiksi parantamalla johtamista ja korjaamalla palkanmaksun epäkohdat. Suomalaisen sotilas-sosiologian klassikon Knut Pippingin (Pipping 1978 [1947]) tavoin hän oli kiinnostunut virallisen ja epävirallisen organisaation eroista ja asenteista, jotka usein hankaloittivat työn järjestämistä johdon tarkoittamalla tavalla. Koiviston tutkimusta ei kuitenkaan leimannut samanlainen antropologinen halu sukeltaa sisään ryhmän elämään kuin Pippingillä. Siinä missä Pipping näki sota-ajan epäviralliset organisaatiot, kuten kotiseuturyhmät ja keittoporukat, virallista organisaatiota täydentävinä ja joissain suhteissa sitä paremmin toimivina yhteisöinä (Pipping 1978 [1947], 153–212), vaikuttaa Koiviston suhtautuminen satamamiesten omaehtoiseen kulttuuriin varauksellisemmalta, joskaan ei täysin kielteiseltä. Tähän lienee vaikuttanut hänen kielteinen suhtautumisensa kommunistien työpaikkatoimintaan ja se, että hän lähiesimiehenä vastasi työnjaosta ja siihen liittyvien ristiriitojen sovittelemisesta. Väitöskirjasta kuitenkin välittyy yleinen eetos, jonka mukaan työnjohdon ja työntekijöiden välisten ristiriitojen takaa on luettavissa yhteinen etu töiden hyvänä sujumisena, ja sen takaa sataman kyky täyttää ne odotukset, jotka kansallinen kokonaisuus sille asetti. Vaikka Koivisto (1956, 186) tunnustikin, että ”konfliktit ovat väistämättömiä vapaassa yhteiskunnassa”, oli hän sosiologina vielä ”esidahrendorfilainen”. Ralf Dahrendorfin vaikutukseen palataan seuraavassa luvussa. Pysyvien konfliktiosapuolten tunnustamisen ja jatkuvien poliittisten kompromissien sijasta hänen tavoitteenaan oli päämäärien yhdensuuntaistaminen ja ristiriitojen vähentäminen. Tavoiteltu lopputulos olisi ollut eräänlainen pienen ja resursseiltaan niukan maan *end of ideology*: yksilön kykyjen käyttö yhteisten päämäärien eteen, ja ristiriitojen sovittelu ehkäisy niin, että jokainen löytää kokonaisuudesta oman paikkansa. Pian väitöskirjan jälkeen julkaistussa ohjelma-kirjasessa *Laajempaan kansanvaltaan* Koivisto kiteytti:

Työntekijälle on tärkeätä, että hän saa persoonalliset voimansa käyttöön, että hän voi nähdä työllään olevan merkitystä, että hän voi tuntea arvonsa turvatuksi, että hän voi käyttää kykijään myös kilpailussa, joka ei ole pakon aiheuttamaa, että hän voi kokea inhimillistä yhdessäolon tunnetta, pyrkimysten yhteisyyttä, yhteistä elämystä, mutta myös vapauden tunnetta (Koivisto 1960, 105).

Koiviston näkökulmat työtehoon vastaavat hyvin sitä, mitä Pauli Kettunen (1997) on kutsunut *psykologiseksi rationalisoinniksi*. Behavioralistisessa ja sosiaalipsykologisessa hengessä hänen väitöskirjatutkimuksensa empiirisen osan pääteemana olivat ”asenteet käyttäytymiseen vaikuttavina tekijöinä” (emt., 91–95). Erityisesti Koivisto oli kiinnostunut asenteiden vaikutuksesta työpaikan ryhädynamiikkaan (Koivisto 1956, 77–85). Koivisto pyrki vähentämään työntekijöiden tunneherkkää konfliktialttiutta, mutta hän vaati myös työnjohdolta työprosessien järjestyksen lisäksi tunteiden hallintaa ja ekonomisointia. ”Kaikki tarpeeton huuto on saatava pois”, tähdensi Koivisto ehdottamansa työpaikkakokeen saatemuistiossa työnantaja- ja työnantajaliitoille (Koivisto 1956, 188). Muutenkin kaikki syyllistävä tai ylimielinen käytös ja teennäinen

railakkuus piti korvata rauhallisella asiallisuudella. Näin hahmottuvaa johtajatyyppeä on esimerkiksi Bergholm (2008, 78) verrannut Väinö Linnan romaanihahmoon vänrikki Vilho Koskelaan. Tarkoituksenmukainen käyttäytyminen auttaisi vapautumaan ideologisista ennakkoluuloista ja näkemään ristiriitojen takana olevat yhteiset edut. Johdolle esittämässään toivomuksissa Koivisto oli melko lähellä Kolia, jonka korkeimmalle arvostamassa johtamiskulttuurissa, ”jännityksistä vapaassa johtajuusilmastossa”, esimiehiä kuvailtiin esimerkiksi luonnehdinnoilla ”[h]än on tavattoman asiallinen, rehellinen, ei lupaa liikoja”; ”[h]än on toverillinen ja aina hänellä on jotain sanottavaa työläisellekin” (Koli 1955, 149). Nämä odotukset varmastikin vastasivat myös sota-ajan reserviläisarmeijan demokratisoituneita johtajuusideaaleja, joiden tunnetuimmat kuvaukset löytyvät Linnan romaaneista (vrt. Jalonen 2017, 102–115).

Asenteiden tuottamien käyttäytymismallien yhdenmukaisuus tai ristiriitaisuus toimivat selittävinä tekijänä Koiviston useaan otteeseen pohtimalle *työmoraalille*, joka oli välittömässä yhteydessä työtehoon, psykologiselta kannalta lähestulkoon sen synonyymi:

Korkean työmoraalin määritelmä sisältää tällöin tavallisesti ajatuksen, että työntekijät ovat huomattavissa määrässä omaksuneet työnantajan päämäärät ja että he tuntevat kuuluvansa yhteen työnantajan kanssa (me-henki). Moraali on tämän mukaisesti huono, milloin työntekijät suhtautuvat työnantajaansa joko välinpitämättömästi tai vihamielisesti. (Koivisto 1956, 83)

Juuri kyvyttömyys nähdä yhteiset edut näennäisesti sovittamattoman ristiriidan takaa tuotti Koiviston mukaan sosiaalista ja psykologista kitkaa, jonka seuraukset olivat kielteisiä niin työssä viihtyvyyden, tehokkuuden kuin viime kädessä koko maan poliittisen vakaudenkin kannalta. Muistiossaan työnantaja- ja työntekijäliitoille Koivisto suoraan soimasi työnantajaa me-hengen luomisen laiminlyönnistä, vaikka myönsikin, että oikeanlaisen informaation välittäminen oli erityisen haastavaa satamayhteisössä.¹³ Yhteenkuuluvuuden tunnetta lujittavan ”sisäisen informaatiotoiminnan” Koivisto olisi uskonut lähinnä työkonttorin hoitajille: siis miehille, jotka toimivat samassa asemassa kuin hän itse oli väitöstutkimuksensa aineistoa kootessaan (Koivisto 1956, 188). Siinä missä jatkosodan komppanianpäällikkö Koli edusti sosiologinakin lähinnä työpaikan ylemmän johdon näkökulmaa, oli sotamies ja työkonttorin hoitaja Koivisto tutkijana erityisen kiinnostunut työläisiä ja työnjohtoa välittävistä näkökumista, jota satamassa edustivat työnjohtajat, konttorinhoitajat ja luottamusmiehet. He olivat rivityöläisten esimiehiä tai heidän valtuuttamiaan edustajia, mutta ylemmän johdon käskyvallan alapuolella. Niin sodassa kuin satamassa alipäällystö oli avainryhmä, joka samastui sekä miehistöön että johtoon, muutti käskyt teoiksi ja loi yhteishengen – tai ei kyennyt löytämään motivaatiota toimia näin.¹⁴

Kuten jokaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, myös Koiviston väitöskirjassa jotkin ajankohdalle ominaiset yleiset oletukset hyväksyttiin niitä erityisesti problematisoimatta. Eräs tällainen lähtökohta oli tuotantovälineiden omistukseen perustuva vastakkaisuus. Työntekijöiden ja yritysten omistaja- ja johtoportaan välillä nähtiin lähtökohtainen intressivastakkaisuus, luokkaero, jota saatettiin kyllä pyrkiä lieventämään, mutta joka jäi jossain muodoin väistämättä voimaan. Toinen vastaava oletamus oli työyhteisöjen avoin ja selkeästi organisoitu hierarkkisuus, jota ei yleensä kyseenalaistettu. Se kuitenkin erosi omistukseen tai syntyperään perustuvasta yhteiskuntaluokasta siten, että työpaikan sisäisessä arvoasteikossa eteneminen oli

mahdollista myös henkilökohtaisen lahjakkuuden ja uutteruuden avulla. Käytännössä mahdollisuudet tietysti riippuivat työn luonteesta. Esimerkiksi sota-ajan armeijassa varallisuuden puute tai vaatimaton syntyperä eivät estäneet ylenemistä, kun taas 1950-luvun satamayhteisö näyttää jyvittelleen ihmiset paikoilleen kerralla. Koivisto vaikuttaa myös ottaneen melko lailla annettuna sen järjestyksen, joka perinteisissä linjaorganisaatioissa muodostui ylemmän johdon, työnjohdon ja työntekijöiden välille, ja joka edelleen elää armeijoiden jaoteltaessa sotilaansa upseereihin, aliupseereihin ja miehistöön. Tällaisissa organisaatioissa toimimisesta Koivistolla oli väitöstutkimuksen valmistuessa yhteensä noin 15 vuoden kokemus. Järjestyksen moraalista ulottuvuutta korosti, että Koiviston, Kolin tai Pippingin tutkimuksissa kiinnostus asenteisiin ja elintapoihin kohdistui lähes yksinomaan hierarkiassa alimpaan ryhmään, työntekijöihin tai miehistöön, jonka käyttäytymisessä askarruttivat erityisesti virallisia normeja tai yleistä moraalista vastaan käyvät piirteet, kuten epäsäännölliset perheolot tai runsas alkoholinkäyttö.¹⁵ Se, ettei eriasteisille johtajille asetettu samoja kysymyksiä, osoittanee, että heidän oletettiin edustavan lähtökohtaisesti organisaation virallisia päämääriä ja arvoja.

Kolmas tärkeä oletamus, johon myös on edellä viitattu, liittyy vahvasti syntyperään. Yksilön sukupuoli näet hyvin usein ratkaisi, oliko hän lainkaan mukana niissä kamppailuissa, joita käytiin omistussuhteiden, yhteiskunnallisten asemien ja oppi- tai sotilasarvojen kautta. Sukupuoli näkyi vahvasti rajaavana myös organisaatiososiologien tutkimusasetelmissä. Pippingin komppania pienoisyhteiskuntana koostui vain miehistä. Naiset saattoivat olla kotona odottavia vaimoja ja kihlattuja, satunnaisia seksikumppaneita tai haaveiden kohteita, mutta varsinaisia sodankäynnin toimijoita he eivät olleet (Pipping 1978 [1947], 184–189).¹⁶ Samoin Koivisto satamatyöläisiä kuvatessaan puhui vain miehistä ilman, että hän edes erikseen mainitsi asiasta. Naiset mainitaan perheoloista tai prostituutiosta puhuttaessa, mutta poliittisiin kamppailuihin tai sataman varsinaisiin ydintoimintoihin he eivät tutkimuksessa osallistu. Sotaväen tai sataman hegemoninen maskuliinisuus ei yllättäne ketään, mutta Koivistosta puhuttaessa on syytä mainita, että hänen välitön ympäristönsä ei näytä tässä suhteessa ratkaisevasti muuttuneen hänen siirtyttyään yliopistoon ja sen jälkeen politiikkaan. Sodanjälkeisen politiikankaan miesvaltaisuutta ei tarvinne erikseen korostaa, mutta myös Koiviston kohtaamassa akateemisessa maailmassa käytännössä kaikki merkittävät toimijat näyttävät olleen miehiä. Väitöskirjansa esipuheessa hän kiittää yhteensä 19 henkilöä, joista vain yksi on nainen, englanninkielisen tiivistelmän kieliasun korjannut Mrs. A.T. Tolley (Koivisto 1956, 4). Niin ikään tutkimuksen lähes 70 kirjallisuusläheteestä vain yhden kirjoittajaksi on merkitty nainen (Jääskeläinen 1945/Koivisto 1956, 204).

POLIITIKKO KOIVISTO 1960-LUVUN MURROKSESSA

Kun Koivistoa tarkastellaan vain akateemisena teollisuussosiologina, jää hän yrityksineen luoda ”me-henkeä” ja yhdensuuntaisia intressejä jo parissa vuodessa alan aivan terävimmän kärjen ulkopuolelle.¹⁷ Tutkimuskysymykset alkoivat järjestyä uudelleen niin Suomessa kuin kansainvälisesti Ralf Dahrendorfin julkaistua vuosi Koiviston väitöstutkimuksen jälkeen teoksensa *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft* (Dahrendorf 1957), joka pian käännettiin useille eri kielille, suomeksi tosin vasta 1969. Yhdenmukaistamisen sijasta

Dahrendorfin kuuluisa teoria konfliktin sääntelystä tunnusti tuotantovälineiden omistuksesta seuraavan intressiristiriidan pysyvyyden. Sen jälkeen konfliktia voitaisiin hallitusti säännellä organisoidun, molemmin puolin tunnustetun intressiedustuksen avulla yhteisesti hyväksytyjen instituutioiden puitteissa. Dahrendorfin ajattelussa teollinen konflikti ja poliittinen konflikti olivat samankaltaisia, ja sääntelemisen periaatteet pohjimmiltaan samat sekä teollisessa yhteisössä että poliittisessa yhteisössä. Kummassakin oli kysymys järjestäytymisestä, tunnustuksesta ja sopeutumisesta yhteisiin pelisääntöihin. Konfliktinsääntelyteorian suosio heijasteli yleisempää asenteiden ja menettelytapojen muutosta. Suomessa Dahrendorfin ajatuksia kehitti ja teki tunnetuksi ennen muuta Erik Allardt (1964b), jonka tutkimuksiin Urho Kekkosen puolestaan nojasi kuuluisassa Ostrobotnian puheessaan (Kekkonen 1967). Tässä vaiheessa konfliktinsääntelyteorian tulkinta oli jo puhtaasti poliittinen, ja Kekkonen puheen tavoitteena hyväksynnän saaminen SKDL:n ottamiselle maan hallitukseen yhteiset pelisäännöt tunnustavana, pohjimmiltaan isänmaan etuja puolustavana poliittisena liikkeenä.¹⁸

Samalla kun konfliktinsääntelyteoria saavutti suosiota tutkijoiden ja vaikuttajien joukossa, väheni tarve tutkia kotimaista radikalismia asenneilmionä, jonka laajenemishaluiset pesäkkeet muodostuivat esimerkiksi satamien, metsätyömaiden ja tehtaiden ympärille. Kun SKDL 1960-luvun puolenvälin jälkeen voitiin tulkita pääosiltaan puolueeksi, jonka suuntana oli ”vähittäinen liberalisoituminen ja parlamentaarisen-demokraattisen järjestelmän pelisääntöihin totuttautuminen” (Borg 1965, 169), ei sitä enää tutkimuksissakaan voitu luokitella entiseen tapaan asennepoikkeamaksi. Tieteenfilosofian näkökulmasta kysymys oli myös siitä, että 1950-luvun behavioristisissa ja empiristisissä tutkimusohjelmissa piileväksi jääneet normatiiviset taustaoletukset kaivettiin nyt esiin ja perusteellisten analyysien kohteeksi. Sen jälkeen liberaaliin demokratiaan sitoutunut ja ideologioiden loppua saarnannut modernistinen rationalismi ei näyttänytkään enää vain neutraalilta tieteellisyydeltä, vaan tiettyssä historiallisessa tilanteessa mielekkäältä tuntuneilta ideologisilta ja yhteiskuntapoliittisilta uskomuksilta (esim. Taylor 1964; Eskola 1965; Berndtson 1971). Kommunistien sosiaalisen ja poliittisen toiseuden selittämisen sijasta tutkijoiden mielenkiinto alkoi kohdistua valtiollisen järjestelmän yleiseen toimivuuteen ristiriitojen ratkaisijana ja resurssien suuntaajana (Jansson 1971 [1969]; Heiskanen 1971). Köyhyyden, kouluttamattomuuden tai sosiaalisten kontaktien puutteen tapaiset ongelmat otettiin akateemisen ja käytännöllisen sosiaalipolitiikan kohteiksi (Kuusi 1961). Puolueohjelmissakin 1950-luvulle asti kantaneet ideologiset vastakkainasettelut alkoivat korvautua kokonaisvaltaisen yhteiskuntasuunnittelun näkökulmilla, ja jopa vanha talonpoikaispuolue Maalaisliitto vannoi nyt valtakunnallisen teollisuusvetoisen yhteiskuntapolitiikan nimeen (esim. Maalaisliitto 1962, varhaisemmin Kekkonen 1952).

Koivisto ei tehnyt 1960-luvun aatteellisia siirtymiä tutkijana, vaan valtakunnan huippua lähestyvänä poliitikkona. Kommunismi säilyi hänelle keskeisenä ongelmana, ja se sisälsi osin erillisinä kysymyksiä suhteen Neuvostoliittoon ja kotimaisiin kommunisteihin. Suhde Neuvostoliittoon alkoi suomalaisen korkean tason politiikan osalta muodostua hallitsevammaksi. Pian vuoden 1958 yöpakkaskriisin jälkeen Koivisto joutui myöntämään, että SDP:n pääsy hallituspuolueeksi edellytti Neuvostoliiton hyväksyntää silläkin hinnalla, että hallituksen muodostamisessa *de facto* tunnustettaisiin sisäpoliittisen suvereniteetin kaventuminen.¹⁹ Hän ryhtyi myös opiskelemaan venäjää ja liittyi Paasikivi-Seuraan ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuraan syksyllä 1958, kohoten heti sen keskusjohtokuntaan ja yhteiskuntapoliittisen jaoston puheenjohtajaksi.

Ajan tavan mukaisesti hän ryhtyi tapaamaan neuvostoliittolaisia lähetystövirkeilijöitä, joiden taustat saattoivat ulkoministeriön lisäksi olla tiedusteluorganisaatioissa. Muistelmissaan Koivisto ei peitellyt kontaktejaan vanhoihin vihollisiinsa venäläisiin, mutta kerronnan sävy oli lähinnä neutraalin toteava, tapaamisten informaatioarvoa korostava. (Koivisto 1995, 15–20; 1997, 38ff.) Juho Ovaska (2017) on vastikään osoittanut, että Koiviston kontaktiverkko oli jo 1950-luvun lopulla laaja ja aktiivinen. Yhteydenpidosta seurasi ainakin kahdenlaisia etuja. Yhtäältä Koivisto hankki kyvyn ”pelata idänkortilla” siinä missä muutkin, vaikka hän käyttikin korttiaan melko varovaisesti. Toisaalta Neuvostoliitto ei vastustanut hänen urakehitystään ja etenkin myöhempiä valintaansa presidentiksi niin vahvasti kuin joskus on annettu ymmärtää.

Neuvostoliitossa Stalinin kuoleman jälkeen johtoaseman oli ottanut Nikita Hruštšov, johon henkilöityneessä uudessa kansainvälispoliittisessa tilanteessa

kansainvälisen sosiaalidemokratian antikommunistisuus lieveni samassa tahdissa kuin kansainvälinen kommunismi siirtyi hyökkäyksestä puolustukseen ja Neuvostoliitto alkoi olla huolissaan status quon säilymisestä Euroopassa (Koivisto 1997, 59).

Koiviston ideologinen analyysi tuntuu pääpiirteissään vastanneen esimerkiksi Kekkosen ja ulkoministeriön poliittisen osaston linjaa, jossa 1960-luvun alusta lähtien laskettiin suurten ideologioiden lähentyvän toisiaan ja kamppailun painopisteen siirtyvän sotilaallisen uhan luomisesta rauhanomaiseen kilpailuun. Poliittisen osaston päällikkönä toimineen Max Jakobsonin mukaan ulkopoliittikkaa johtaneen Kekkosen ajattelutapaa kuvasi

ns. konvergenssiteoria, jonka mukaan kommunismi ja kapitalismi vähitellen ’kasvavat yhteen’: markkinatalousmaissa julkinen sektori laajenee tasaten järjestelmässä vallitsevat epäoikeudenmukaisuudet ja kommunistisessa järjestelmässä yksilön vapaudet lisääntyvät aineellisen hyvinvoinnin kasvaessa (Jakobson 1981, 170–171).

Jakobsonin lainaaman muodikkaan konvergenssin käsitteen mukaan ideologisista valloitusretkistä oltiin siirtymässä kohti taloudellista ja teknologista kilpaa, jossa kansalaisten hyvinvoinnin, turvallisuuden ja terveyden tarpeet korostuivat (esim. Tinbergen 1961, Brzezinski ja Huntington 1964; Rosenau 1969; vrt. Koikkalainen 2010, 251–259). Nykyaikaisten valtioiden intressit yhdensuuntaistuisivat, ja Dahrendorfin konfliktinsäätelyteoriaa muistuttavalla tavalla ne pysyttiin nyt näkemään intressiosapuolina, jotka pyrkisivät rationaalisesti maksimoimaan kussakin tilanteessa saavutettavissa olevat edut. Taloustieteissä ja politiikan tutkimuksessa tämän logiikan kanssa hyvin yhteensopivat peliteoria ja rationaalisen valinnan teoria elivät nousukautta.

Ideologisen kamppailun jyrkän mustan ja valkoisen vaihtuminen käytännöllisempiin harmaan sävyihin avasi uusia ovia. Kansainvälisessä politiikassa se antoi Suomelle tilaisuuden profiloitua itseään varovaisen puolueettomuuden sijasta aktiivisena sillanrakentajana. Neuvostoliitto ja kotimaiset kommunistit voitiin nähdä osana suurempaa muutosta, jossa ne yhdessä länsimaiden ja perinteisesti salonkikelpoisina pidettyjen puolueiden kanssa liikkuivat ainakin joissain suhteissa samaan suuntaan. Tulkintaa ajattelutavan muutoksesta vastaa se, että Moskovassa avautuneet arkistot vahvistavat Neuvostoliitonkin muuttaneen toimintalinjaansa Suomessa (Rentola 2016; Vihavainen ym. 2017). Sen sijaan, että panokset oltaisiin keskitetty karkeaan

propagandaan tai yleistä epävakautta luovaan lakkotoimintaan, Neuvostoliitto pystyi nyt syvälisen verkostoitumisensa ansiosta ”kilpailuttamaan” Maalaisliiton tai SDP:n eri siipien kaltaisia poliittisia ryhmittymiä.²⁰ Kun verkostot laajenivat, kasvoi myös edustettujen intressien määrä. Neuvostoliiton edustajien linja saattoi vaihdella henkilön ja organisaation mukaan. Vipuvartena ei yleensä enää käytetty sotilaallista uhkaa, vaan esimerkiksi suomalaisten poliitikkojen hallituspyrkimyksiä tai maan johdon halua lähestyä länttä taloudellisesti.

Jos Koiviston toiminta ammattiyhdistysaktiivina 1950-luvulla oli ollut kylmälle sodalle tyyppilistä kommunismin patoamista, teki hänkin 1960-luvun alussa selvää ”konvergenssipolitiikkaa” sekä suomalaisten että neuvostoliittolaisten kommunistien suuntaan. Jonkinlaista valmiutta on voinut tarjota jo 1950-luvun alkupuolelle ajoittunut tutustuminen James Burnhamin ja Peter Druckerin kirjoituksiin, joiden valossa ammattijohtajien hallitsema uusi teollinen yhteiskunta ”ei ole kapitalistinen eikä sosialistinen. Se on uusi järjestelmä, joka ulottuu pitemmälle kuin kumpikaan näistä” (Koivisto 1954d, 352). Paitsi että konvergenssi lisäsi ideologista liikkumavaraa, sulatti se jyrkimpiä kantoja ja avasi mahdollisuuksia entistä monimuotoisempiin poliittisiin laskelmiin, jollaisena Koivisto esitti pyrkimyksen vahvistaa SDP:n asemaa SKDL-yhteistyön ja Neuvostoliiton luottamuksen kautta.

Vaikka Koivisto oli yksiselitteisen selvästi kamppailut kommunisteja vastaan ainakin 1950-luvun puoleenväliin saakka, lähentyi hän heitä jo vuosia ennen Paasion kansanrintamahallituksen muodostamista 1966. Tärkeimpänä julkilausuttuna motiivina eivät olleet uusimmat sosiologiset opit tai edes kommunistien ”kesyttäminen”, vaan tarve järjestää uudelleen poliittista vasemmostoa sen jälkeen, kun Kekkosen ulkopolitiikkaa tukenut SDP:n ”skogilainen” oppositio oli vuoden 1958 aikana alkanut erkaantua puolueesta ja perustanut vuonna 1959 uuden eduskunta-puolueen, Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattisen Liiton (TPSL). Emäpuolue SDP:n ongelmana olivat huonot suhteet Neuvostoliittoon, ja kun skogilaiset eivät sopineet yhteistyökumppaneiksi, tuli Koivisto kevääseen 1963 mennessä ”vakuuttuneeksi siitä, että SDP:n pulmiin ei löydetä ratkaisua Kekkosen kautta, vaan yhteistoimintavalmiudesta kommunistien kanssa” (Koivisto 1997, 59). SDP:n pulmista pahin oli juuri syksyn 1958 yöpakkasiin hävinnyt hallituskelpoisuus. Vastaavasti SKDL:n ja SKP:n jäsenistössä oli 1950-luvun lopulla turhautumista vanhoillisen ja dogmaattisen ideologian aiheuttamaan eristäytyneisyyteen, ja 1960-luvun alussa ”padot alkoivat väistämättä murtua” aatteellisen avartumisen ja vapaamielistymisen tieltä, mikä merkitsi myös aktiivisia yhteistyötunnusteluja SDP:n suuntaan. Merkkipaalu oli Ele Aleniuksen valinta SKDL:n pääsihteeriksi vuonna 1965. (Kivistö 2019, 154–155.)

Kansainvälinen liennytyks ja kotimaisen kommunismin muutos auttoivat SDP:tä sen valta-poliittisen ongelman ratkaisussa. Ne aivan ilmeisesti auttoivat Koivistoa toisessa, henkilökohtaisemmassa dilemmassa: hänen aiemmat sympatiansa Tannerin ja Unto Varjosen kaltaisia poliitikkoja kohtaan uhkasivat viedä hänet siihen joukkoon sosiaalidemokraatteja, johon lyötiin korkeiden urahaaveiden kannalta tuhoisaa neuvostovastaisuuden leimaa. Vastoin SDP:ssä yleistä ja esimerkiksi Turun puolueyhdistyksissä vallinnutta linjaa, Koivisto alkoikin puolustaa yhteistyötä kommunistien kanssa useissa puheissa ja kirjoituksissa, päätyen vuoden 1965 vapupuheessaan siihen, että seuraavien eduskuntavaalien jälkeen yhteistoiminnan ei tullut toteutua ”ainoastaan eduskuntatasolla, kuten tähän asti, vaan myös hallitustasolla”. Puoluetaktisten syiden ja Kekkosen ohittamisen tarpeen lisäksi Koivisto perusteli suunnanmuutostaan SKDL:n lisääntyneellä yhteistyökyyvällä. Hän myönsi, että ”kommunistinen liike on maassamme viime

aikoina lähestynyt suunnattomasti enemmän meidän perinnäisesti edustamiamme näkökohtia, kuin mitä me olemme tehneet heidän suhteensa.” (Koivisto 1968, 22.) Vappupuhetta seuraneessa suljetussa tilaisuudessa Koivisto perusteli kotikaupunkinsa puolueväelle, että kommunistit olivat luopuneet tai ainakin luopumassa vallankumouksellisista pyrkimyksistään. Vaikka sosiaalidemokraattien oli säilytettävä eronsa kommunisteihin, olennaisinta oli,

että kotikommunistimme käytännössä mukautuvat työskentelemään meidän järjestelmämme puitteissa kannattajajoukkojensa tämänpuoleisten tarpeiden tyydyttämiseksi, ja ettei heidän esiintymisensä ole niin räikeätä, että yhteistoiminta heidän kanssaan käy mahdottomaksi (emt., 32).

Siksi suhteiden kehittäminen ”itäiseen naapurimaahamme Neuvostoliittoon yhä luottamuksellisemmiksi” ja kommunistien sitouttaminen ”suomalaisen yhteiskunnan rauhanomaiseen uudistustyöhön” olisivat SDP:lle varmin ja nopein tie hallitukseen (emt., 26–27). Kun Neuvostoliiton liberalisoituminen kohtasi lännessä hyvinvointivaltioiden rakentamisen, niin kenties nurkan takana odotti jopa jonkinlainen ideologinen synteesi. Suomalaisen sosiaalidemokratian osalta tämä Koiviston mukaan tarkoitti, että vielä hetki sitten vahvasti asevelisocialistisen SDP:n tuli edelleen jatkaa ”siirtymistään vasemmalle” (emt.).

Poliittiset laskelmat ja operaatiot tuottivat toivottuja tuloksia, sillä vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen SDP palasi hallitukseen SKDL:n kanssa, jälkimmäinen ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1948. Samalla Helsingin Työväen Säästöpankin toimitusjohtaja Koivisto nousi Rafael Paasion kansanrintamahallituksen valtiovarainministeriksi, kun toisesta samaan ministeriöön sijoitetusta salkusta vastasi SKDL:n Ele Alenius.²¹ Näin oli saavutettu yksi suomalaisen poliittiseen historiaan jäävä merkkipaalu: kommunistien ”vastuullistaminen” hallitustyöskentelyn kautta useita vuosia jatkuneiden tunnustelujen ja aatteellisen muokkaamisen jälkeen. Sen sijaan presidentti Kekkonen johtaman uuden ulkopoliittikan näkyvimät voitot, kuten Helsingissä syksystä 1969 alkaen käydyt SALT-neuvottelut ja vuoden 1975 ETYK-huippukokous, kirjattiin vasta sen jälkeen, kun 1960-luvun alkupuolen usko ideologioiden lähentymiseen oli jo kokenut pahoja kolauksia. Berliinin kriisi 1961 voitiin virallisessa ulkopoliitikassa vielä selittää Neuvostoliiton legitiimien turvallisuusetujen vaalimisena (Jakobson 1981, 220–222; 235–238), mutta Hruštšovin syrjäyttäminen Neuvostoliiton kommunistisen puolueen johdosta vuonna 1964 oli selvä merkki ideologisesta suunnanmuutoksesta. Todellinen shokki oli kuitenkin Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968. Sen jälkeen Neuvostoliitossa oli taas vanhoillinen johto, joka vielä 1970-luvun alun Suomessakin käynnisti poliittista suunnanmuutosta tavoittelevan ”uusstalinistisen” manööverin (Rentola 2005).

Koivisto oli keskeinen toimija 1960-luvun murroksessa, jossa suuri osa suomalaista eliittiä muutti linjaansa suhteessa kommunismiin ja Neuvostoliittoon. Kuten kotiryssä-termi kuvaa, suomalaisten ja neuvostoliittolaisten yhteydenpito varsinaisen diplomaattisen protokollan ulkopuolella oli niin laajaa, että Neuvostoliittoa oli vaikea pitää tavanomaisena ulkovaltana suhteessa suomalaiseen politiikkaan. Suomalaisten reaktioita ei kuitenkaan voi tulkita pelkkänä suomettumisenä (*Finnlandisierung*) tai selkärangattomuutena, vaan myös pyrkimyksenä sopeutua muuttuneeseen poliittiseen tilanteeseen ja hyödyntää uusia mahdollisuuksia maan, puolueen tai henkilökohtaisten etujen hyväksi. Tässä pelissä saattoi myös menettää maineensa, ja niin

kävi esimerkiksi Koiviston sodanjälkeiselle hengenheimolaiselle, asevelisocialisti Väinö Leskelle, joka 1966 Moskovan-matkansa jälkeen asettui varauksetta Kekkonen ulkopoliitiikan taakse. Myös Mauno Koiviston suunnanmuutos suhteessa kommunisteihin oli merkittävä. Paitsi, että hän muutti omaa suhtautumistaan, puhui hän 1960-luvun alun ratkaisevina vuosina koko SDP:tä siirtymään vasemmalle. Koivistoon kuitenkin ei lyöty takinkääntäjän leimaa, vaan hän saavutti mainetta omia polkujaan kulkevana poliitikkona, joka ei nöyristellyt Neuvostoliittoa. Tämä käsitys oli niin tunnettu, että sitä voitiin myöhemmin käyttää häntä vastaan esittämällä se ulkopoliittisen kokemuksen ja uskottavuuden puutteena (Hauvonen 2015, 231ff). Miksi Koiviston jälkimaineesta tuli niin erilainen kuin monella muulla samantapaisia polkuja kulkeneella poliitikolla?

Yksi tärkeä selitys on, että Koiviston politiikka oli sovitettavissa yhteen niiden 1960-luvun alkupuolella melko laajasti jaettujen näkemysten kanssa, joiden mukaan kommunististen ja kapitalististen maailmanjärjestelmien tulevaisuuden kuva oli niiden lähentyminen. Tämän analyysin hyväksyminen ei edes edellyttänyt vasemmistolaisista maailmankuvaa. Usko rauhanomaiseen lähentymiseen ajoi karille Tšekkoslovakian miehityksessä 1968, ja *Finnlandisierung*'ista käydyn kriittisen eurooppalaisen keskustelun käynnistivät varsinaisesti vasta konservatiivien reaktiot Willy Brandtin ”uuteen idänpolitiikkaan” Länsi-Saksassa vuodesta 1969 alkaen. Koivisto oli linjannut kantansa hallitusyhteistyöhön jo vuosia ennen Prahan syksyn rajapyykkiä, ja vaikka hän oli ollut valmis luottamaan kommunisteihin monia puoluetovereitaan enemmän, ei hänen 1960-luvun alun kantojaan silti voinut pitää erityisen neuvostomielisinä tai naiiveina niiden esittämisen hetkellä. Kun tietoisuus kansandemokraattien ja kommunistien sisäisistä linjaeroista oli vähitellen kasvanut, nähtiin, että Koivisto tuki SKDL:n vapaamielisiä ja kansallisiin etuihin sitoutuneita ryhmittymiä (Kivistö 2019, 155–158).²² Tšekkoslovakian miehityksessä SKDL:n ja SKP:n enemmistön itsenäisyydestä saatiinkin selvä näyttö: nopeasti ja muita pääpuolueita selvemmin ne tuomitsivat Varsovan liiton sotatoimet, kun pääministerinä olleen Koiviston hallituskin oli kohteliaasti hiljaa (Leppänen 1999, 240–256). Koiviston erityisalaksi myös valikoitui talouspolitiikka, ei henkilösuhteisiin ja julkisiin luottamuksenosoituksiin keskittynyt idänpolitiikka, eikä hänen talouspolitiikkansaakaan ollut Keynesin ideoita kohtaan tunnetusta mieltymyksestä (Koivisto 1997, 47) huolimatta vasemmistolaisittain ekspansiivista ja elvyttävää, vaan pikemminkin maltillista ja varovaista.²³ Lopulta Koiviston siirtyminen Suomen Pankkiin vuonna 1970 eristi häntä monista Kekkonen loppukauden ilmiöistä, joita jälkikäteen on pidetty suomettuneisuuden huipentumina.²⁴

Huomionarvoisia olivat myös olosuhteet, joissa Koiviston hallitusvastuu toukokuussa 1970 päättyi. Pääministerinä hän oli tukenut yhteispohjoismaisen talousalue Nordekin luomista, mutta hanke kaatui samana keväänä Neuvostoliiton vastustukseen, jonka yhteydessä nousivat jälleen vanhat epäluulot SDP:tä kohtaan. Epäonnistuminen Suomen integroimisessa läntisiin talouksiin Nordekin kautta oli Koivistolle henkilökohtaisen pettymyksen aihe, ja esimerkiksi CIA:n raportoinnin mukaan se oli hänelle myös erityisen nöyryyttävä tilanne. (Koivisto 1997, 195–250; Hauvonen 2015, 13–24; CIA 1972, 76.²⁵) Koivisto oli näin poistunut päivänpolitiikan valokeilasta tilanteessa, jossa hänen kantansa oli asettunut näkyvästi Neuvostoliiton kantaa vastaan. Nämä tapahtumat muistettiin vielä Koiviston pyrkiessä 1980-luvun alussa presidentiksi, ja kun hänen toinen kautensa päättyi vuonna 1994, oli Neuvostoliitto jo hajonnut ja Suomi matkalla kohti Euroopan Unionin jäsenyyttä. Tässä vaiheessa myös vertailukohtat vaikuttivat: Urho Kekkonen, Ahti Karjalainen tai Vladimirov-skandaalissa tahriintuneen Paavo Värysen rinnalla

Koivisto ei ollut lainkaan huono vaihtoehto niille, jotka vieroksuivat liian läheisiä suhteita Neuvostoliittoon. Poliittisessa muistissa olivat myös hänen toimintansa ”kaukopartiomiehenä”²⁶ ja kommunistien vastainen järjestötyö Turun satamassa. Myös Koivisto itse pystyi vaikuttamaan urastaan syntyneisiin käsityksiin eläkevuosina kirjoittamiensa useiden teosten (Koivisto 1995; 1997; 1998; 2001) ja muiden julkisten esiintymistensä kautta.

Koiviston eläkevuosien kirjoituksista voidaan tässä paneutua vain yhteen teemaan. Muistelmissa Koivisto nosti nuoruudestaan muistuttavalla tavalla jälleen näkyvästi esiin kommunismin ja sosiaalidemokratian välisen perustavan ideologisen eron, samoin kuin vanhat maailmankatsomukselliset varauksensa kommunismin suhteen:

Poliittisen karriäärini paradoksi on siinä, että kommunistien kanssa käydyn ankaran kamppailun yhteydessä jouduin vakavasti perehtymään heidän ajatuksiinsa, heidän menettelytapoihinsa ja heihin ihmisinä. Osoittautui, että heidän oppinsa ja heidän menettelytapansa eivät olleet niin pahoja kuin luultiin, ne olivat pahempia. Osoittautui myös, että ihmisinä he olivat paljon parempia ja arvokkaampia kuin miksi me halusimme heidät itsellemme ja muille kuvata. Heistä ja heitä lähellä olevista vasemmistointellektuelleista minulla ei myöhemmän yhteisymmärryksen ja yhteistyön ajoilta ole pahaa sanottavaa. (Koivisto 1997, 20)

Neuvostoliittolaisista kommunisteista hän päätyi lähes identtisesti muotoiltuun johtopäätökseen.²⁷ Kun hän totesi luottamuksensa Neuvostoliittoon sen loppuvaiheissa lisääntyneen, ei tämäkään perustunut ystävyuden lujittumiseen, vaan ”selkeään tietoisuuteen sen [Neuvostoliiton] suhteellisesta heikkenemisestä etenkin taloudellisen suorituskyvyn alalla” (Koivisto 1998, 217). Jos 1960-luvun alkupuolen Koivisto oli ollut sosiologinen modernisti, konvergenssipolitiikan kannattaja ja oman todistuksensa perusteella keynesiläinenkin, sopii hänen myöhemmän pohdintansa metaforaksi paremmin poliittinen realismi, ehkä myös jonkinlainen vanhasuomalainen hegeliläis-snellmanilainen dialektiikka, jossa voimien välinen kamppailu voi johtaa alkuperäiset lähtökohdat ylittävään synteisiin, johon toimijoiden on taas sopeuduttava.²⁸ Myös henkilökohtaisen elämänsä kuvauksissa Koivisto usein mainitsi nuoruuden jyrkkyytensä, joka klassisen *Bildungsromanin* juonen kaarta muistuttavalla tavalla löysi sovituksen ja jalostui rakentavaksi voimaksi opintojen, avioliiton ja yhteiskunnallisen aseman kautta.

Koivisto tuli poliittiseen toimintaan luokkakantaisessa ympäristössä, mutta jo hänen varhaisissa kannoissaan esiintyi intressipolitiikan tuolle puolelle kurkottavia teemoja, joita on vaikea tulkita muuten kuin kansallisen edun kautta. Kansalliset näkökulmat ja ideologioiden perustava vastakkaisuus eivät ole ongelmitta yhteen sovitettavissa, eivätkä yleiset edut Koiviston mukaan pitäneetkään sisällään kaikkea mahdollista. Esimerkiksi kotimaisten kommunistien vastainen kamppailu oli ollut oikeutettua ja välttämätöntä, kunnes heidät olisi poliittisesti nujerrettu tai he itse muuntaisivat toimintansa kansallisia tarpeita vastaavaksi. Toisin kuin kommunistien ja ei-kommunistien välinen ideologinen ero, työntekijöiden ja työnantajien välinen intressiero oli kuitenkin ylitettävissä etujen rationaalisen yhteensovittamisen kautta. Pankkiuraa tehneen ja valtiovarainministerinä politiikan huipulle nousseen Koiviston myöhemmässä ajattelussa juuri talous muodostui ehkä selvimmin siksi puolue-erot ylittäväksi rationaalisen toiminnan alueeksi, jossa kansallista etua oli varjeltava. Tiukan talouspolitiikan ohella keskeinen väline tähän oli Suomen markka, jonka ulkoista arvoa Koivisto jo 1966 lopulta turhaan puolusti devalvaatio-

spekulaatioita vastaan (Koivisto 1997, 99–105). Koiviston presidenttikausien talousnäkemyksistä tunnetuimmaksi on jäänyt 1980-luvulla alkanut vahvan markan puolustus, jota Suomen Pankki toteutti presidentin tuella. Seuraavan vuosikymmenen alun uudessa tilanteessa kansallisten talouksien vakaat rakenteet ja keinot alkoivat kuitenkin sulaa päätöksentekijöiden ympäriltä. Tehtyä politiikkaa arvioidessaan Koivisto vyörytti vastuuta myös kuria rikkoneille:

Ei noudatettu perinteisiä menettelytapoja, moraalialia eikä ohjeita. Se paljastui tutkijoille sekä päätöksentekijöille mahdollisesti sitten, kun oltiin jo olennaisesti toisessa tilanteessa kuin oli luultu. (Heinonen ja Pantzar 1994, 144)

Kun suurin poliittisin ja taloudellisin panoksin varmistettu valuuttapolitiikka ajautui lopulta umpikujaan ja kriisin jälkihoito osoittautui puutteelliseksi, joutui Koivistokin ottamaan vastaan uransa ehkä raskaimpia jälkikäteisiä kritiikkejä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Kuta paremmat olivat Suomen suhteet Neuvostoliittoon, sitä paremmin saattoi Suomi hoitaa suhteensa länteen.

Näin veteraanidiplomaatti Max Jakobson (2003, 219) muotoili ”suomalaisen paradoksin”, jossa hänen mukaansa tiivistyi Urho Kekkosen ulkopoliittikan ydin.²⁹ Sen jälkeen kun Kekkonen 1943 liittyi rauhanoppositioon, luottamuksen rakentamisen marssijärjestys oli juuri idästä länteen. Rauhantunnusteluissa, sotasyllisyysoikeudenkäynnissä, YYA-neuvotteluissa ja myöhemmin pääministerinä ja presidenttinä turvattiin ensin Neuvostoliiton luottamus usein henkilökoh- taisten suhteiden avulla, sen jälkeen tuli tunnustuksen hakeminen muualta, valtiovierailut Iso-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin sekä Suomen integrointi läntisiin talousrakenteisiin. Koiviston etenemisjärjestys oli toinen. Lähtökohta oli kotimaisen radikalismien patoamisessa; valmius lä- hentyä itää rakentui tästä syntyneen kokemuksen varaan. Edistäessään ”läntistä” antikommu- nistista tavoitetta ammattijärjestössä ja puolueessa Koivisto sai itsevarmuutta ryhtyä vaativiin tehtäviin, joihin hän ilmeisesti kovin suuria epäilyksiä tuntematta hakeutui.

Väitöstutkimus antoi sodanjälkeisen Suomen työmarkkinakonflikteille tieteellisen viiteke- hyksen ja kansainvälisen mittapuun. Tutkijana Koivisto olikin 1950-luvun puolivälissä tieteen eturintaman vauhdissa, mutta pian eturintama otti askeleita eteenpäin ja myös vasemmalle. Sa- malla väitöskirja alkoi luultavasti näyttää vanhanaikaiselta tai sovinnaiselta niiden uuden vasem- miston intellektuellien silmissä, joille olennaista oli vallitsevan elämäntavan perustava kritiikki. Koiviston tutkimukselle ominaiset työmoraalin parantamisen ja tavoitteiden yhdensuuntais- tamisen kaltaiset teemat olivat melko lähellä niitä ajatusmalleja, joita sovellettiin esimerkiksi liikkeenjohdossa, neuvottelutoiminnassa tai politiikassa. Yhteiskuntatiede tulkitsi, abstrahoi ja jalosti johtamisen ja poliittisen ongelmanratkaisun prosesseja ja menettelytapoja, ja siksi sen tuottamat mallit olivat myös verraten helposti palautettavissa käytäntöön. Tämä voi selittää, miksi Koivisto, joka vielä tutkijana pyrki eroon ideologisesta konfliktista yhdensuuntaistamalla

tavoitteet, pystyi poliitikkona 1960-luvun alussa ottamaan ”seuraavan askeleen” ja tekemään saman analyysin kuin esimerkiksi Allardt länsisaksalaista Dahrendorfia seuraten: yhdenmukais-
tamisen tai ulossulkevan ideologisen vastakkainasettelun sijasta on pyrittävä sääntöperusteiseen yhteistoimintaan. Yhteiskuntatieteen ja politiikan vuorovaikutuksesta kertoo muutoksen yhtäaikaisuus ja käsitteiden yhtenevyys, tunnetuimpana esimerkkinä Kekkonen Ostrobotnian puheen suorat viittaukset Allardt'n sosiologiaan.

Ajatus oikeutetuista intresseistä, osapuolten tunnustamisesta ja konfliktien sääntöperusteisesta ratkaisemisesta loi uutta käsitteellistä järjestystä, jolle löytyi sovelluksia niin kotimaassa kuin kansainvälisissä suhteissa. Kansandemokraattien ottaminen hallitukseen ei siten ollut vain yksittäinen kommunistien kesyttämisteko, vaan ajatuksellisesti jo pitkään valmisteltu siirtymä uuteen poliittiseen dynamiikkaan. Etujärjestöpolitiikassa, josta Koiviston ura vaikuttajana lähti liikkeelle, uuden ”kolmikantaiseen sopimiseen” perustuvan neuvottelujärjestelmän peruskenteet, kuten ansiosidonnaiset työeläkkeet, ay-jäsenmaksujen työnantajaperintä ja työehtosopimusten yleissitovuus, luotiin niin ikään 1970-luvun alkuun mennessä (Blom 2018, 70–87). Kansainvälisissä suhteissa Suomi siirtyi varovaisesta puolueettomuudestaan yrityksiin rakentaa kansainvälisten sopimusten varaan rakentuvaa monenkeskistä sääntöperusteista järjestystä, jonka laskettiin olevan pienille valtioille edullisin (esim. Väyrynen 1988). Prahan kevään toiveiden murskautuminen syksyllä 1968 oli shokki, mutta ETYK-huippukokouksessa Helsingissä 1975 Kekkonen pystyi jälleen jotakuinkin uskottavasti puolustamaan tavoitetta luoda ”yleisesti hyväksytty ja riittävän velvoittava riitojen rauhanomainen ratkaisujärjestely” (Kekkonen 1975).

Koiviston tutkijanurasta ei tullut pitkää, eikä hän väitöksen jälkeen kirjoittanut enää varsinaisia tieteellisiä julkaisuja. Tohtorina hän olisi kuitenkin voinut kilpailla niistä yliopistoviroista, joita 1950- ja 60-luvuilla avautui Turussa, Helsingissä ja uusissa yliopistoissa. Esimerkiksi Koivistoa Turussa ohjannut sosiologian professori Esko Aaltonen oli lähestymässä eläkeikää.³⁰ Yliopistouran valitseminen ei välttämättä olisi tehnyt Koiviston politiikonurasta ratkaisevasti erilaista kuin mitä seurasi säästöpankin työtärjouksen hyväksymisestä. Kansanedustajien ja ministerien joukossa oli yliopistouraa tehneitä tohtoreita ja professoreita, eikä Koiviston poliittisesta kunnianhimosta ole epäilystä. Joka tapauksessa Koivisto vei yliopistosta sen ulkopuolelle merkittäviä valmiuksia. Paitsi, että tiede antoi välineitä yhteiskunnan uudistamiseen, oli se ollut mukana pyrkimyksissä rajoittaa kommunismin vaikutusvaltaa. Lisäksi tiede antoi kohtaamisen ja sovituksen välineitä: tutkimus oli Koivistolle osa hänen ”vakavaa perehtymistään” kommunis-
tisiin ajatuksiin ja ihmisiin, ja vaikka hän hylkäsi aatteet, hyväksyi hän ajan mittaan monet ihmisistä. Vastapuolen tuntemus voi selittää Koiviston nopeutta SKDL:n lähentymisessä 1960-luvun alussa. Vaikka yhteistyö kansandemokraattien kanssa tuli läheiseksi 1960-luvun puolenvälin jälkeen, palasi Koivisto muistelmissaan nuoruutensa maailmankatsomuksellisiin teemoihin. Kylmä sota loi kuitenkin perusasetelman, jonka puitteissa Koivisto operoi esimerkiksi tulkitessaan Neuvostoliiton intentioita läntisille johtajille tai isännöidessään George H. Bushin ja Mihail Gorbatšovin huippukokousta Helsingissä 1990.

Melko vähän tunnettua ja kenties yllättävää on se, että rauhallisena fundeeraajana tunnettu Koivisto on Suomen presidenteistä se, joka luultavasti avoimimmin ja omakohtaisimmin on pohtinut vihollisuuden, väkivallan, joukkojen kurin ja tunnereaktioiden riistäytymisen kaltaisia vaativia teemoja. Niistä hän ei kirjoittanut kovin laajasti, mutta sisältö välittyy tarkalle lukijalle melko suoraan. Etenkin Koiviston nuoruutta leimasivat ulkoisen kurin ja soveliaisuuden

vaatimukset. Ensin niitä esitti uskonnollinen isä, sitten Suomen armeija. Koivisto sopeutui odotuksiin, mutta sodanjälkeiset murrokset johtivat myös tilanteisiin, joihin perinteiset arvot eivät enää vastanneet. Tie rintamalta satamaan, yliopistoon ja politiikkaan oli erilaisten ristiriitojen leimaama. Rintamayhteisössä havaitut ryhmädynamiikan ilmiöt jatkuivat satamassa, ja sataman poliittisia ristiriitoja näyteltiin suuremmassa mittakaavassa puoluepolitiikassa. Tutkimuksen luoma tiedeuskko muuntui Koivistolla dialektiikaksi, jossa tieteen inspiroimia ideoita sovitettiin yhteen perinteisempien näkemysten kanssa. Avoimesti uskonnollisista teemoista hän pääasiassa vaikenä julkaistuissa kirjoituksissaan. Vaikka yhteiskuntatiede herätti uudistusmieltä, ei Koivisto hyökännyt yhteiskunnan perusinstituutioita ja sen melko sovinnaisiakin odotuksia ja roolijakoja vastaan. Pikemminkin päinvastoin, hän haastattelussa presidentiksi valintansa jälkeen ilmoittautui ”järjestyksen pitäjäksi” (Lappalainen ja Lindstedt 2017), vaikka tiesi sosiaalisen järjestyksen kääntöpuolelta löytyvän turhautumista ja ahdistustakin. Tämä pohjimmiltaan konservatiivinen piirre hänen maailmankatsomuksessaan oli hetkeä aikaisemmin luultavasti ollut vain eduksi, kun presidentinvaalikampanjassa piti vastata esimerkiksi ”sosialisointipuheisiin”, joilla SDP:n ehdokasta vastaan voitiin vielä 1980-luvun alussa hyökätä.

Artikkelin alussa asetettiin kysymys yhteiskuntatieteen ja politiikan välisestä jatkuvuudesta Koiviston ajattelussa. Esimerkkien avulla on osoitettu, kuinka sitä voidaan tarkastella poliittista todellisuutta koskevien ajattelumallien ja ongelmanratkaisutapojen jatkuvuutena. Koiviston soveltamat ajattelumallit vastasivat ideologisen vastakkainasettelun kaltaisiin ”korkean politiikan” ongelmiin, mutta niiden avulla lähestyttiin myös esimerkiksi tunteiden hallinnan kaltaisia ”matalan politiikan” teemoja, joiden kautta tavoiteltiin luottamusta työpaikalla tai politiikassa. Nämä tavoitteet olivat yhdistettävissä Koiviston näkemyksiin toivottavasta sosiaalisesta järjestyksestä, jotka eivät missään vaiheessa olleet radikaaleja vaan lähinnä varovaisen reformistisia. 1950-luvun uuden sosiologian rationalistinen empirismi, joka Koiviston omin sanoin osui hänen kiinnostukseensa ”kuin nyrkki silmään” (Heinonen ja Pantzar 1994, 140), ei sekään ollut kumouksellista vaan uudistavaa. Sosiologia antoi Koivistolle paitsi väitöstutkimuksen teoriat ja menetelmät, myös valmiuksia osallistua aktiivisesti siihen järjestelmätason muutokseen, jota 1960-luvulla kuvattiin esimerkiksi konfliktinsäätelyn ja konvergenssin käsittein. Kun tarkastellaan Koiviston koko elämänkaarta, tieteestä omaksuttuun moderniin rationalismiin kuitenkin sekoittui myös aatehistoriallisesti katsoen vanhakantaisempaa ideologista tai maailmankatsomuksellista ajattelutapaa, joka näkyi selvimmin Koiviston nuoruuden kirjoituksissa ja aktiivisen poliitikonuran jälkeen kirjoitetuissa teoksissa.

VIITTEET

1. Kiitän kahta anonymia arvioijaa, joiden kommentit johtivat merkittäviin parannuksiin.
2. Kirja ilmestyi maaliskuun lopussa 2019 käsillä olevan tekstin ollessa jo lähes valmis, mutta ehdin ottaa sen keskeisen sisällön huomioon.
3. Esimerkiksi Jaakko Nousiaisen väitöskirjassa (Nousiainen 1956, 20–21) SKDL kuvattiin puolueeksi, joka ”on kommunistien johtama ja heidän omien päämääriensä saavuttamiseen käyttämä vasemmistoradikaalisista aineksista koostuva puoluejärjestö”, jonka avulla kommunistit ”pyrkivät anastamaan

vallan itselleen ainakin näennäisesti kansanvaltaisia, parlamentaarisia muotoja noudattaen”. Tulkin-
ta oli ajalleen tyypillinen, mutta kuten seuraavissa luvuissa kuvataan, 1950-luvun lopulla ja etenkin
1960-luvulla näkemykset SKDL:n ideologiasta ja toimintatavoista muuttuivat.

4. Cambridgen tai ns. ”uuden poliittisen ajattelun historian” koulukunnan keskeisistä periaatteista, sa-
moin kuin erottelusta poliittisen julkisuuden alueella tulkittavien intentioiden ja ihmisen yksityisten
tai psykologisten motiivien välillä, klassinen esitys on Skinner 1969. Omaelämäkerrallinen materiaali
voi toimia myös kontrolliaineistona pyrittäessä välttämään historiallisesta etäisyydestä seuraavia vir-
hetulkintoja. Skinner (1969, 28) muotoili tätä koskevan metodologisen ohjeen seuraavasti: “The re-
levant logical consideration is that no agent can eventually be said to have meant or done something
which he could never be brought to accept as a correct description of what he had meant or done.”
5. Rantalaan viitataan myöhemminkin tässä artikkelissa; hän toimi sodan jälkeen kokoomuksen puo-
luetoimistossa järjestösihteerinä ja siirtyi myöhemmin Turun yliopistoon puoluetutkijaksi. Hän
väitteli tohtoriksi samana vuonna kuin Koivisto. Koivisto palveli syyskuusta 1942 helmikuuhun
1944 Jalkaväkirykmentti 35:n 9. komppaniassa, jonka päällikkönä Rantala toimi (Koivisto 1998,
115, 149).
6. Törnin saamasta Mannerheim-rististä kirjoittaessaan Koivisto arvosteli myös armeijan johtamiskäy-
töntöjä huimapäisten yksilösuoritusten palkitsemisesta: ”Ilmeisesti ei ajateltu, että kunniamerkeillä
olisi voitu palkita myös siitä, että suoritti nuhteettomasti velvollisuutensa, pysyi rivissä, ampui täh-
dättyä tai muuten vaikuttavaa tulta, kantoi kuormaa. Kyllä sodassa yltiöpäisyyttä tarvitaan, mutta tar-
vitaan myös pyrkimystä säilyä vihollisen tulella, pysyä rivissä tai palata siihen, koettaa tehdä jotakin
omalle joukolle hyödyllistä, ellei muuta niin kiittämällä niitä, jotka ovat valmiit panemaan itseään
enemmän likoon.” (Koivisto 1998, 182.)
7. Vrt. Koiviston muistikuva sodasta palatessa: ”Minun tieni oli saamani kasvatuksen ja ankarien sota-
kokemusten jälkeen varsin kaita ja sisäiset paineet sen johdosta välillä kovat. Luonto oli tavan takaa
vetämässä tikanpoikaa puuhun, vaikka estot olivat ankarat. Muistiin on jäänyt siltä ajalta lehdessä
ollut yleisönosaston kirjoitus, jossa sanottiin luonnonjärjestyksen mukaista olevan, että mies hankkii
ensin toimeentulon ja asunnon ja ryhtyy vasta sitten perheen perustamispuuhin. Ajattelin, että luon-
nonjärjestys on kokonaan toinen, mutta ihmisen kehittämä järjestelmä on kirjoituksessa kuvaton
kaltainen.” (Koivisto 1998, 220.)
Vrt. Koivisto 1953a, 357, jossa Belgian Kongosta kuullun kertomuksen mukaan ”kilpailua ei esiin-
ny ja nuoret alkavat aviollisen yhdyselämänsä heti tultuaan siihen kykeneviksi. Mutta niinpä kertojan
mukaan alkuasukkaiden keskuudessa mielisairaudet ovatkin tuntemattomia, samoin kuin mm. vatsa-
haavat ja umpisuolentulehdukset.”
8. Tulkinnan jakoi myös Koivisto, joka totesi sosiaalidemokraattiseen työpaikkatoimintaan liittyen seu-
raavaa: ”Oikeaan aikaan herännyt ja herätetty siviilivastarinta 1944–1947 pelasti Suomen. Tärkeätä
osaa SDP:n sisällä näytteli nk. asevelijunnta, mutta ei yksin se. On makuasia, keitä siihen lasketaan
kuuluneeksi. Minun laskuni mukaan avainhenkilöitä olivat puolueessa Unto Varjonen ja Suomen
Ammattiyhdistysten Keskusliitossa SAK:ssa Olavi Lindblom.” (Koivisto 1997, 19.)
9. *Suomalaisen Suomen* kirjoitukset olivat valtaosin kirjallisuuteen perustuvia ajankohtaiskatsauksia,
kirja-arvosteluja ja Koiviston vastauksia saamiinsa kritiikkeihin. Niiden pituus vaihteli alle yhdestä
sivusta noin neljään sivuun.
10. Koiviston tohtoriksi väittely oli aikanaan jonkinlainen tapaus, joka keräsi väitöstilaisuuteen satama-
miehiä ja synnytti *Viikkosanomiin* kolmesivuisen runsain valokuvien varustetun kirjoituksen (Koski

- 2019, 60). Bergholm (2019) käy läpi Koiviston opinnäytteet ja etenkin väitöskirjan tarkastusprosessin, jossa Esko Aaltosen lisäksi esitarkastajaksi määrätty Helsingin yliopiston professori Heikki Waris otti turkulaisia ohjaajia huomattavasti tiukemman linjan ja teetti Koivistolla yli vuoden kestäneessä prosessissa runsaasti muutoksia ennen kuin väitöskirja voitiin lopulta hyväksyä.
11. Koiviston väitöskirjan alkuosa oli laaja historiallinen katsaus satamien työolojen kehitykseen 1800-luvulta 1950-luvulle. Jätän sen tässä luvussa analysoimatta, mutta hyödynnän sitä useassa muussa kohdassa.
  12. Valtion organisoiman sodanaikaisen työntutkimuksen jatkona aloitettiin työpsykologian opetus Teknillisessä korkeakoulussa 1940-luvun loppupuolella. Teknisten, taloudellisten ja psykologisten näkökulmien synteisiä prosessitehokkuuden edistämistä edustaa parhaiten teknillisissä korkeakouluissa 1960-luvulta alkaen annettu tuotantotalouden koulutus, jonka johtamismallien vaikutukset näkyvät laajalti sekä teollisuudessa että muualla yhteiskunnassa.
  13. ”Asiallisen informaation puuttuessa kaikenlaiset huhut syntyvät ja tyydyttävät työntekijäin omaan työhönsä liittyviin kysymyksiin luonnollisesti tuntemaa uteliaisuutta. Mitään huomionarvoista yritystä me-hengen luomiseen ei ole pyrittykään tekemään vaan on tyydytty ostamaan työvoimaa käypään hintaan.” (Koivisto 1956, 188.)
  14. Koivisto ylennettiin reservissä alipäällystöön kuuluvaan alikersantin arvoon, mutta vasta vuonna 1968. Nykyajan verkostomaisia ja matalia organisaatioita korostavan työelämäjargonin rinnalla 1950-luvun kolmiportainen säätyjako voi vaikuttaa vanhanaikaiselta, mutta edelleen sovelletaan esimerkiksi palkansaajien jaottelua ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin sekä työntekijöihin.
  15. Koli mainitsi sota-ajan ja teollisen ympäristön ongelmien välisen jatkuvuuden väitöskirjansa keskeiseksi motivaatioksi: ”Tämän tutkimuksen alkukipinät ovat syttyneet sotavuosien omakohtaisissa, ryhmäelämää koskevissa kokemuksissa, teollisessa miljöössä tehtyjen havaintojen niitä edelleen vahvistaessa. Sotilasryhmien käyttäytyminen taistelutilanteissa sekä työryhmissä ilmenneet jännitykset ja jännitysten purkaukset asettivat havainnontekijän tavan takaa hämmennyksiin ja tulkintavaikeuksiin: ryhmätoimintojen suhteen kehittyneet odotukset ja ennusteet tapasivat usein pettää juuri kriittisissä tilanteissa. Käyttäytyminen näytti tapahtuvan käsittämättömiä lakeja seuraten, tuntemattomien tekijöiden säätäessä ryhmätoimintojen kulkua. – Tässä tutkimuksessa on pyritty paikallistamaan eräitä näistä tuntemattomista tekijöistä: tarkastelun valokeila on kohdistettu asenteisiin sekä niiden käyttökelpoisuuteen ’käsittämättömän käyttäytymisen’ muuttujina.” (Koli 1955, 5.)
  16. Pipping toteaa miesten käsityksen asiasta hyvin suoraan: ”Koko käyttäytymisessään miehet olivat silmiinpistävästi heteroseksuaalisia, ja he arvioivat usein lomiaan seksiasteikon mukaan alkoholiskaalan lisäksi. ’Saitko naida’ oli lähes vakiokysymys, joka esitettiin lomalta palaavalle, ja tämä kysymys tulkitsee myös miesten käsityksen naisesta: nainen oli ennen kaikkea seksiobjekti.” (Pipping 1978 [1947], 184.)
  17. Muistelmissaan Koivisto totesi pian väitöksen jälkeen kirjoitetusta ohjelmakirjastaan (Koivisto 1960) seuraavaa: ”Kirjasta väritti amerikkalaistyylinen teollisuussosiologia, joka oli lähtökohdiltaan aika naiivia: viihtyvyys on tärkeätä, samoin sopu ja yhteistoiminta työnantajan ja työntekijän välillä. Se heijasteli Keynes-vaihteista ajattelua, että jos saadaan aikaan pysyvää kasvua, jakamisen pulmatkin helpottuvat.” (Koivisto 1997, 47.)
  18. ”Minä ja minun kaltaiseni [1920-luvulla] olimme vilpittömät puhuessamme ’kansamme eheyttämisestä’, mutta ideamme oli kuolleena syntynyt, koska me emme ymmärtäneet, että yhteistoiminta – jota me tietenkin tarkoitimme – ei voi syntyä sanelun tietä. Meidän olisi pitänyt tunnustaa vasemmistolle oikeus pitää omat ihanteensa ja käsityksensä aivan samoin kuin me pidimme omamme. Meidän

- olisi ollut tunnustettava, että ensin on erilaisuus ja sitten erilaisuuksien välillä käydyn keskustelun ja sovittelun sekä yhteistyön jälkeen kokonaisuus. To agree to disagree, sopia siitä, että ollaan eri mieltä. [...] Yhdyn siihen, mitä Allardt on kirjoittanut. Yhteiskuntamme rauhallisen kehityksen kannalta on tärkeitä, että meillä hyväksytään kansandemokraattien periaatteellinen oikeus olla hallituksesta käsin tasaveroisina muiden kanssa vaikuttamassa valtakunnan asioiden kulkuun.” (Kekkonen 1967.)
19. ”Jos meillä on myös joitakin puhtaasti sisäisiä asioita, olisi kai syytä pyrkiä määrittelemään ne ja samalla täsmentämään käsitystämme siitä, missä kulkevat suvereniteettimme tai autonomiamme rajat. Toisaalta myös ne asiat olisi määriteltävä, joita suostumme pitämään vain näennäisesti ominamme. Jos näihin tulee luettavaksi esim. hallituksen muodostaminen, olisi tapahtuneeksi väitetyn naapurisovun häiriintymisen välttämiseksi vastaisuudessa pyrittävä kehittämään uusia hallituksen muodostamisen muotoja.” (Koivisto 1997, 38 [alkup. Ylioppilaslehti, syksy 1958].)
- Koivistoon usein kriittisesti suhtautuva Juhani Suomi (1992, 176–177) tulkitsee näkemystä nuoren tohtorin piikikkytenä ja sarkasmina, mutta muistelmissaan Koivisto itse esittää lausumansa ilman viittausta sarkasmiin.
20. Skogilaisten mahdollisuuden ohjata koko SDP:tä neuvostoliittolaiset tosin ilmeisesti yliarvioivat. Sen sijaan, että puolue olisi jo 1950-luvun lopulla omaksunut neuvostoystävällisen linjan, se hajosi (Rentola 2017, 376–377). CIA:n 1970-luvun alun laaja poliittinen raportti esittää neuvostovaikutuksesta samansuuntaisen tulkinnan (CIA 1972, 16–18).
21. Presidentinvaalin 1968 jälkeen hän kohosi jo pääministeriksi, siirtyäkseen kuitenkin vuoden 1970 vaalien jälkeen Suomen Pankin pääjohtajaksi, johon tehtävään hänet oli nimitetty jo 1968.
22. Koiviston omin sanoin: ”erityisen läheisiksi meille sosialidemokraateille ja samalla erityisen vihatuiksi SKP:n vähemmistölle ja NKP:n edustajille tuli SKDL:n johto, ennen kaikkea sen puheenjohtajat Ele Alenius ja Kalevi Kivistö” (Koivisto 1997, 162).
23. Koiviston uraa monessa vaiheessa läheltä seurannut Pekka Korpinen (2019, 205) kiteyttää seuraavasti: ”Mauno Koivisto oli lopulta perusvarovainen pragmaatikko, tarkan markan Manu, joka vastusti kaikkea tuhlausta, tuki säästämistä, puolusti toimintakykyisiä yrityksiä ja valtiota ja huolehti vientiyritysten kilpailukyvyistä.”
24. Kuvaavasti Koivistoa ei lainkaan mainita Timo Vihavaisen suomettumiskeskustelua kriittisesti avanneen Kansakunta rähmällään -teoksen 1960- tai 70-lukua käsittelevissä luvuissa (Vihavainen 1991). Koiviston presidenttikausilta tehdyt maininnat (emt., 249, 268–270, 276–279, 281, 285) puolestaan ovat kaikki myönteisiä tai ainakin Koivistoa ymmärtäviä.
25. “The Soviet veto had been embarrassing to the Finns, particularly to Prime Minister Koivisto, who had been the outspoken protagonist of the policy.”
26. Puoluetoveri Kalevi Sorsa, joka kilpaili Koiviston kanssa poliittisista kärkiasemista, kirjoitti: ”Kaukopartiomiehenä minä häntä ennen kaikkea pidän: hän tähtää kauas, ei paljon hiisku tavoitteistaan, iskee rajusti, häipyy ja peittää jälkensä”. (Sorsa 1995, 116). Kuitenkaan Koivisto ei ollut varsinainen kaukopartiomies, vaan tavallista jalkaväkeä.
27. ”Kun katsoo kaikkea sitä, mitä tiedossa on ollut ja tietoon tullut entisestä Neuvostoliitosta, niin voidaan sanoa, että siellä vallalla ollut järjestelmä ei ollut niin paha, kuin minä oletin, se oli pahempi. Mutta ihmiset olivat hyviä, enimmäkseen.” (Koivisto 1998, 9.)
28. Vrt. esim. Koivisto Heinosen ja Pantzarin haastattelussa (1994, 145): ”Toisaalta politiikka on dialektiikkaa [...] Talouspolitiikka on niin delikaattia hommaa ja niin vaikeasti kuvattavissakin puhumattakaan, että se olisi systematisoitavissa ja opetettavissa.”

29. Kekkosen alkuperäinen muotoilu radiopuheessa 10.12.1958 sisälsi lännen sijasta pohjolan, jonka kautta Suomen länsi-integraatio alkoi: ”Kuta luottamuksellisemmat suhteet meillä on itään, sitä paremmat edellytykset meillä on hyödyllisen vuorovaikutuksen lisäämiseen pohjolassa” (Kekkonen 1958).
30. Hannu Lehtilän haastattelussa Ylelle 16.8.2000 Koivisto mainitsi, että Aaltoselta vapautuva virka kiinnosti häntä.

LÄHTEET

- Aatsinki, Ulla. 2008. *Tukkiliikkeestä kommunismiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Adorno, Theodor, Frenkel-Brunswick, Else, Levinson, Daniel ja Sanford, Nevitt. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Allardt, Erik. 1956. *Social struktur och politisk aktivitet*. Helsinki: Söderström.
- Allardt, Erik. 1964a. Social sources of Finnish Communism. *International Journal of Comparative Sociology*, V, 49–72.
- Allardt, Erik. 1964b. *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik ja Rokkan, Stein (toim.). 1970. *Mass Politics*. New York: The Free Press.
- Arendt, Hannah. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books.
- Bergholm, Tapio. 1994. Satamien kova miehisuus. Teoksessa Jorma Sipilä ja Arto Tiihonen (toim.), *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino, 49–62.
- Bergholm, Tapio. 1997. *Ammattiliiton nousu ja tuho*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Työministeriö.
- Bergholm, Tapio. 1998. Puoluesoturin pettymys – Mauno Koivisto ja ahtausrityttäjät 1949–50. *Historiallinen aikakauskirja* 96: 2, 121–128.
- Bergholm, Tapio. 2008. Oma kokemus tutkimuskohteena – Mauno Koivisto ja Turun satama. *Työelämän tutkimus* 6:1, 77–81.
- Bergholm, Tapio. 2019. Työsuhteet Turun satamassa. Teoksessa Seppo Lindblom ja Pekka Korpinen (toim.), *Merkkillinen Mauno*. Helsinki: Otava, 36–59.
- Berndtson, Erkki. 1971. Emansipatorisesta tiedonintressistä ja sen suhteesta politiikan tutkimukseen. *Politiikka* 13:1, 10–26.
- Blom, Anders. 2018. *Veljeskunta: Lobbaus Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Helsinki: Gummerus.
- Borg, Olavi. 1965. Ideologisia virtauksia Suomen poliittisessä elämässä. *Sosiologia* 2:4, 162–170.
- Brzezinski, Zbigniew ja Huntington, Samuel (toim.). 1964. *Political Power: USA/USSR*. New York: Viking.
- CIA (Central Intelligence Agency). 1972. “Finlandization” in Action: Helsinki’s Experience With Moscow. Intelligence Report, RSS No. 0059/72, August 1972. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/esau-55.pdf>. Viitattu 22.5.2019.
- Dahrendorf, Ralf. 1957. *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*. Stuttgart: Ferdinand Enke.
- Eskola, Antti. 1965. Poliittisten ristiriitojen säätely ja kommunismi. *Sosiologia* 2:2, 62–68.
- Eysenck, Hans. 1953. *Uses and Abuses of Psychology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Hauvonen, Risto. 2015. *Koivisto Kekkosta kaatamassa*. Helsinki: Paasilinna.

- Heinonen, Visa ja Pantzar, Mika. 1994. ”Nämä kytkeytyvät toisiinsa: talouspolitiikka, politiikka, puoluepolitiikka ja henkilöpolitiikka...” – Presidentti Mauno Koiviston haastattelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 90:2, 139–148.
- Heiskanen, Ilkka. 1971. Sosiaalitieteitten ”uudesta” metodologisesta keskustelusta ja sen merkityksestä politiikan tutkimukselle. *Politiikka* 13:1, 27–53.
- Jakobson, Max. 1981. *Veteen piirretty viiva*. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max. 2003. *Tilinpäätös*. Helsinki: Otava.
- Jalonen, Jussi. 2017. *Summan tarina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jansson, Jan-Magnus. 1959. Poliitiikan tutkimus Suomessa. *Politiikka* 1:1–2, 1–6.
- Jansson, Jan-Magnus. 1971 [1969]. *Politiikan teoria*. Suom. Esa Adrian, Aira Kalela ja Ilkka Ryömä. Helsinki: Tammi.
- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo ja Nevakivi, Jukka. 1999. *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. Helsinki: WSOY.
- Jääskeläinen, Lempi. 1945. *Välähdyksiä Viipurin kantajien ammattikunnan historiasta 1545–1945*. Lahti.
- Kekkonen, Urho. 1952. *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava.
- Kekkonen, Urho. 1958. Yöpakkasten alettua. Radiopuhe 10.12.1958. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/7911/TMP.objres.2134.html?sequence=1>. Viitattu 13.5.2019.
- Kekkonen, Urho. 1967. Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen. Puhe Ostrobotnialla 4.2.1967. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/9224/TMP.objres.2275.html?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 13.5.2019.
- Kekkonen, Urho. 1975. ETYK:n III vaihe, Suomen pääpuheenvuoro. Puhe. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/8380/TMP.objres.541.html?sequence=1>. Viitattu 13.5.2019.
- Kettunen, Pauli. 1997. *Työjärjestys*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kivistö, Kalevi. 2019. Vasemmiston yhteistyön vauhdittaja. Seppo Lindblom ja Pekka Korpinen (toim.), *Merkillinen Mauno*. Helsinki: Otava, 152–174.
- Koikkalainen, Petri. 2004. Poliittisesta aluetutkimuksesta konfliktinsäätelyteoriaan. *Politiikka* 46:2, 103–120.
- Koikkalainen, Petri. 2010. From Agrarian Republicanism to the Politics of Neutrality. Teoksessa Jussi Kurunmäki ja Johan Strang (toim.), *Rhetorics of Nordic Democracy*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 238–261.
- Koivisto, Mauno. 1953a. Kulttuuri ja terveys. *Suomalainen Suomi* n:o 6, 356–358.
- Koivisto, Mauno. 1953b. Arvot, tiede ja tulevaisuus. *Suomalainen Suomi* n:o 8, 468–470.
- Koivisto, Mauno. 1953c. Realismi vai nälänhätä? *Suomalainen Suomi* n:o 9, 545–548.
- Koivisto, Mauno. 1954a. Uutta ja vanhaa sosiologiaa. *Suomalainen Suomi* n:o 9, 538–541.
- Koivisto, Mauno. 1954b. Kulttuurisosiologiaa. *Suomalainen Suomi* n:o 4, 249–250.
- Koivisto, Mauno. 1954c. Taidetiedettä. *Suomalainen Suomi* n:o 8, 485–486.
- Koivisto, Mauno. 1954d. Uusi yhteiskunta. *Suomalainen Suomi* n:o 6, 349–352.
- Koivisto, Mauno. 1956. *Sosiologiset suhteet Turun satamassa*. Turku: Turun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Koivisto, Mauno. 1958. Sosiologiaa. *Suomalainen Suomi* n:o 9, 584–585.
- Koivisto, Mauno. 1960. *Laajempaan kansanvaltaan*. Helsinki: Akateeminen sos.-dem yhdistys.
- Koivisto, Mauno. 1968. *Linjan vetoa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Koivisto, Mauno. 1995. *Historian tekijät*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Koivisto, Mauno. 1997. *Liikkeen suunta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

- Koivisto, Mauno. 1998. *Koulussa ja sodassa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Koivisto, Mauno. 2001. *Venäjänsä idea*. Helsinki: Tammi.
- Koli, Paavo. 1955. *Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa*. Porvoo: WSOY.
- Korpinen, Pekka. 2019. Oikeaa politiikkaa. Seppo Lindblom ja Pekka Korpinen (toim.), *Merkkillinen Mauno*. Helsinki: Otava, 197–222.
- Koski, Heikki. 2019. Mauno Koiviston karisma. Seppo Lindblom ja Pekka Korpinen (toim.), *Merkkillinen Mauno*. Helsinki: Otava, 60–78.
- Kuusi, Pekka. 1956. *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla*. Helsinki: Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.
- Kuusi, Pekka. 1961. *60-luvun sosiaalipoliittikka*. Helsinki: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6.
- Lappalainen, Tuomo ja Lindstedt, Risto. 2017. Mauno Koivisto 25.11.1923–12.5.2017. Lainausta Koiviston 60-vuotishaastattelusta. *Suomen Kuvalehti*, 25.5.2017. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/nain-puusepan-pojasta-tuli-pankinjohtaja-ja-presidentti-mauno-koiviston-elama-oli-suomalainen-luokkaretki/>. Viitattu 22.5.2019.
- Lehén, Tuure. 1961. *Kommunismien joukkovaikutuksen syyt*. Tampere: Suomen Kommunistinen Puolue.
- Leppänen, Veli-Pekka. 1999. *Kivääri vai äänestyslippu?* Helsinki: Edita.
- Lindblom, Seppo ja Korpinen, Pekka (toim.). 2019. *Merkkillinen Mauno*. Helsinki: Otava.
- Littunen, Yrjö. 1960. Aktiivisuus ja radikalismi. *Politiikka* 2:4, 151–185.
- Löppönen, Paavo. 2019. Koiviston tieteellinen orientoituminen. Seppo Lindblom ja Pekka Korpinen (toim.), *Merkkillinen Mauno*. Helsinki: Otava.
- Maalaisliitto. 1962. Maalaisliiton tavoitteet 1960-luvulla. <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/MAAL/278>. Viitattu 8.11.2018.
- Majander, Mikko. 2004. *Pohjoismaa vai kansandemokratia?* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Majander, Mikko. 2007. *Demokratiaa dollareilla*. Helsinki: Otava.
- Nousiainen, Jaakko. 1956. *Kommunismi Kuopion läänissä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy.
- Ovaska, Juho. 2017. *Mauno Koiviston idänkortti*. Helsinki: Otava.
- Pipping, Knut. 1978 [1947]. *Komppania pienoisyhteiskuntana*. Suom. Heikki Vilén. Helsinki: Otava.
- Pylkkänen, Ali, Bergholm, Tapio ja Teräs, Kari (toim.). 2002. *Satamallaan maa hengittää*. Helsinki: Suomen satamaliitto.
- Rantala, Onni. 1956. *Konservatiivinen puolueyhteisö*. Helsinki: Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.
- Rantala, Onni. 1970. *Suomen poliittiset alueet I*. Toinen, uudistettu ja täydennetty painos. Turku.
- Rentola, Kimmo. 1997. *Niin kylmää että polttaa*. Helsinki: Otava.
- Rentola, Kimmo. 2005. *Vallankumouksen aave*. Helsinki: Otava.
- Rentola, Kimmo. 2016. *Stalin ja Suomen kohtalo*. Helsinki: Otava.
- Rentola, Kimmo. 2017. Kreml ja Kekkonen: yhä uutta. Teoksessa Timo Vihavainen, Ohto Manninen, Kimmo Rentola ja Sergei Žuravljov, *Varjo Suomen yllä – Stalinin salaiset kansiot*. Jyväskylä: Docendo, 361–496.
- Rosenau, James (toim.). 1969. *Linkage Politics*. New York: The Free Press.
- Skinner, Quentin. 1969. Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory*, 8:1, 3–53.
- Sorsa, Kalevi. 1995. *Muistikuvia, mielikuvia*. Helsinki: Otava.
- Suomen Kuvalehti*. 2017. Mauno Koivisto 25.11.1923–12.5.2017. Julkaistu 25.5.2017. Teksti Tuomo Lappalainen ja Risto Lindstedt, lainaus Koiviston 60-vuotishaastattelusta.
- Suomi, Juhani. 1986. *Myrrysmies: Urho Kekkonen 1936–1944*. Helsinki: Otava.

-
- Suomi, Juhani. 1992. *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956–1962*. Helsinki: Otava.
- Taylor, Charles. 1964. *The Explanation of Behaviour*. London: Routledge.
- Tinbergen, Jan. 1961. Do Communist and Free Economies Show A Converging Pattern? *Soviet Studies*, 12:4, 333–341.
- Vihavainen, Timo. 1991. *Kansakunta rähmällään*. Helsinki: Otava.
- Vihavainen, Timo, Manninen, Ohto, Rentola, Kimmo ja Žuravljov, Sergei. 2017. *Varjo Suomen yllä – Stalinin salaiset kansiot*. Jyväskylä: Docendo.
- Väyrynen, Raimo. 1988. *Pienet valtiot kansainvälisissä suhteissa*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Warsell, Leena. 2012. Yhteiskunnallisen alkoholitutkimuksen alkumetrit. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 88–94.

KIRJOITTAJATIEDOT

PETRI KOIKKALAINEN

Dosentti, apulaisprofessori
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
petri.koikkalainen@ulapland.fi